

MÜNCHEN LEVÉLTÁRAI, MAGYAR SZEMPONTBÓL.

Az 1930-ik év nyarának egy részét és az 1931. évi egész vakációt München levéltáraiban töltvén, bőven volt alkalmam a város archivumait magyar szempontból tanulmányozni és azokat alaposan átkutatni.*

Ezen munkám egyik eredményeképpen jelent meg pl. a *Hadtörténelmi Közlemények* 1933. évfolyamában:¹ *Levelek a freisingi püspökhöz a kurucok alsóausztriai betöréseiről, 1703—1707.* című közleményem, melynek bevezető soraiban futólag már felhívtam München város még ki nem aknázott levéltáaira a kutatók figyelmét.

Jelen dolgozatom célja lesz München levéltárainak magyar vonatkozású anyagát a kutatókkal behatóbban megismertetni és felhívni a figyelmet arra, hogy az úgynevezett ansbachi Hunyadi-féle oklevelek hazahozatalával München a magyar történetkutatás szempontjából még korántsem lett reánk nézve érdektelenné.

Mielőtt tárgyamra térnék, meg kell jegyeznem, hogy e cikk feladatát nem képezi a München levéltárainak letkezésével, fejlődésével, szervezetével, a szervezet időnkénti átalakulásával levéltártani szempontból való foglalkozás. Ezt a feladatot ugyanis már igen ügyesen

* Mit herzlichster Dankbarkeit gedenke ich hier des Herrn Staatsarchivrates *Dr. Michel Holmann* zu Bamberg, der zur Zeit meiner Forschungen Staatsarchivar in München war. Mit freundschaftlicher Liebenswürdigkeit und Interesse unterstützte Er mich aufs liebenswürdigste mit guten Ratschlägen und Auskünften bei meiner Forschungsarbeit. Ich bitte Ihm an dieser Stelle meinen freundschaftlichen Händedruck und innigsten Dank für seine Bemühungen in Empfang zu nehmen.

Ferner möchte ich noch dem Herrn Staatsarchivdirektor *Dr. Georg Schrötter* meinen besten und aufrichtigsten Dank für die Liebenswürdigkeit und die wertvollen Auskünfte, mit welchem Er meine Arbeit erleichterte, ausdrücken.

¹ *Hadtört. Közlemények*, 1933. évf. 265—304. l.

megoldotta dr. Paulinyi Oszkár, aki e folyóirat 1926. évi (IV.) évfolyamában:² A levéltárügy Bajorországban és nálunk című cikkében a fenti kérdéssel — a magam elé tűzött szempontok figyelembevételével — behatóan foglalkozott. Én nem a müncheni levéltárak *szervezetével*, hanem ezeknek magyar vonatkozású *anyagával* s ezen anyag ismertetésével óhajtók alább foglalkozni, s amennyiben ismertetésem során a levéltárak szervezetét érintenem kellene, természetesen figyelemmel leszek Paulinyi becses cikkére.

I. Hauptstaatsarchiv.

(Stammabteilung.)

Ha az idegen a bajor fővárosban a királyi palotától (Residenz) elindul az I. Lajos bajor király által megtervezett és kiépített Ludwigstrassé-n Schwabing felé, az út jobb oldalán már messziről feltűnik az egykori hírneves müncheni műépítész, Gärtner Frigyes³ által tervezett s 1832—1843 közt flórenci kora-renaissance stílusban megépített monumentális Staatsbibliothek,⁴ melynek főkapujához az utcán épült nyílt lépcsőn érünk fel. A lépcső mellvédjén Aristoteles, Hippokrates, Homeros és Thukydides ülő kőszobrai mintegy őrizni látszanak a tudomány forrásaihoz vezető kapufeljáratot.

E hatalmas könyvtárépület földszintjén van elhelyezve a bajor Hauptstaatsarchiv Stammabteilung-ja, amelynek keletkezése visszanyúlik a XVIII. századba. Ugyanis az egykori bajor Allgemeines Reichsarchiv 1778-ban jött létre, akkor, amidőn a mannheimi General Staatsarchivot a müncheni egykori Geheim Urkunden Archiv-val egyesítették és így keletkezett a: Hauptarchiv der vereinigten Kurpfalz-bayerischen Lande.

Ez az egyesített bajor főlevéltár azonban csakhamar rendezésre és szervezésre szorult és a XVIII. század végén Miksa József bajor herceg megbízta Krenner János Gottfried volt ingolstadti egyetemi tanárt, titkos követ-

² Levéltári Közlemények, 1926. évf. 158—176. l.

³ Gärtner Frigyes szül. 1792. XII. 10. Koblenz. A müncheni művészeti akadémián és Párizsban tanult. 1819-ben a müncheni műv. akad. tanára lett. † 1847. IV. 21.

⁴ Ludwigstrasse 23. szám.

ségi tanácsost (geh. Legationsrat), hogy a bajor állami levéltár felállításának, szervezetének és rendezésének tervét készítse el. Krenner 1799. május 6-án terjesztette a herceg elé a levéltár rendezés és szervezés tervét, ezt a herceg június 26-án elfogadta s rendelet formájában ki is adta.

Ezen rendelet szerint Münchenben három állami levéltárat állítottak fel, úgymint 1. A geheimes Hausarchivot, azaz titkos házi levéltárt, 2. A geheimes Staatsarchivot, azaz titkos állami levéltárt és 3. A geheimes Landesarchivot, azaz titkos országos levéltárt. Mind a három állami levéltárat a külügyminisztérium hatósága alá rendelték.

Ad 1. A titkos házi levéltárban őrizték és őrzik az uralkodó Wittelsbach-család levéltári anyagát.

Ad 2. A titkos állami levéltárban őrzik a német birodalommal és a külfölddel való kapcsolatokra vonatkozó levéltári anyagot, míg végül

Ad 3. a titkos országos levéltárba kerültek a régi belügyi igazgatási iratok.

A levéltári anyagnak ez a hármas felosztása azonban semmiféle oldalról nem volt és nincsen indokolva.

Alig történt meg a müncheni állami levéltárak ilyen megszerzése, s alig fogtak hozzá az anyag rendezéséhez, amidőn 1802—1803-ban a szekularizálás folytán körülbelül 400 egyház, rendház, kolostor, monostor, lovagrendi, alapítványi, stb. ház levéltára került a müncheni állami levéltárba, amivel a már meglévő levéltári anyag hatalmasan megdagadt.⁵

1808-ban a geheimes Landesarchiv felveszi a „königlich bayerisches allgemeines Reichsarchiv” nevet, amely 1843-ban költözik be mai helyére, a Ludwigstrassei hatalmas könyvtári palotába, s ez a levéltár, más néven bár, de itt őriztetik ma is.

⁵ Erre nézve a számszerű adatokat ld. Paulinyi cikkében, Levéltári Közlemények, 1926. évf. 161. l. — Ezenfelül adataimat a következő dolgozatokból vettem: *Baumann*: Rückblicke auf das erste Jahrhundert des königlich bayer. allgem. Reichsarchivs. Knyomat a Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine 1912. évf., 343—356. ll. — *Riedner*, Otto: Rundblick Winke für die Benützung der staatlichen bayerischen Archive. Knyomat a „Deutsche Gaue” 1913. évfolyamából. — *Riedner*, Otto: Rundblick auf die bayerischen Archive, Blätter des bayerischen Landesvereins für Familienkunde III. évf. 1925.

1921. június 16-án a bajor állami levéltárak egységes igazgatásáról egy újabb rendelet jelent meg, amely szerint az összes bajor állami levéltárak (kivéve mégis a hadilevéltárt) az állami levéltárak főigazgatója (General-director der staatlichen Archive) felügyelete alá kerültek, s az immáron négyre szaporodott müncheni állami levéltárat igazgatási szempontból Hauptstaatsarchiv néven egyesítették és eddigi helyükön való meghagyás mellett a következő részekre (alosztály-félékre) osztották:

1. Az egykori königlich bayerisches allgemeines Reichsarchiv neve lett: *Stammabteilung*, s maradt régi helyén, a Staatsbibliothek földszintjén.

2. A *geheimes Staatsarchiv* és

3. a *geheimes Hausarchiv* ezen a néven megmaradtak régi helyükön, viszont a *geheimes Staatsarchiv*-ből 1893-ban kivált

4. *Kreisarchiv*, mint a szervezet negyedik tagozata, szintén eddigi helyén hagytott meg.

1914-ben tárgyalások folytak arról, hogy a most felsorolt müncheni nagy állami levéltárakat nemcsak szervezetileg s az igazgatás szempontjából, de topográfiailag is egyesítik egy felépítendő hatalmas Zentralarchivban. Erre a célra a költségek első részletét már meg is szavazták, amikor a közben kitört világháború ennek a szép tervnek megvalósítását hosszú időre megakadályozta.

Meg kell még említenem, hogy 1922 óta Münchenben működik (s még 1931-ben működött) egy „Verband der akademischen Beamten der bayerischen Staatsarchive”.

A bajor levéltárak feladata:

1. A levéltárilag érett és levéltári őrzésre méltó („archivreif és archivwürdig”) állami régebbi és újabb regisztratúra anyag átvétele és megőrzése.

2. A szekularizáció folytán állami tulajdonba került levéltári anyag őrzése, esetleg rendezése; azután községek (pl. Regensburg), alapítványok, kereskedelmi társulatok (tehát jogi személyek), családok, magánosok által átengedett levéltári anyag átvétele, őrzése s esetleg rendezése, azzal a megjegyzéssel, hogy letételeket (deposítumokat) a levéltárak csak kivételesen fogadnak el.

3. Az állami levéltárak főbb gyűjteménykategóriáinak megállapítása. Ma ezen főbb kategóriák a következők:

a) Urkunden. (Ezek alatt rendszerint a pergamenákat értik.)

b) Akten.

c) Bände. (Levél-, oklevél-, iratkolligátumok, stb.)

d) Karten und Pläne.

e) Repertorien und Inventare, s végül, ha a levéltárnak van

f) Kéziratkönyvtára, ez az utolsó kategóriát képezi.

A müncheni Stammabteilung-részben a kutatóteremben 29 dolgozóhely áll a közönség rendelkezésére. E teremből nyílik a katalógus-szoba, melyben a kutató a levéltár anyagára nézve 355 repertórium-kötetből és cédula-katalógusból tájékozódhat. Természetesen a levéltárak tisztikarai mindenütt a legmesszebbmenő előzékenységgel, nagy szaktudással támogatják a kutató közönséget, a kiszolgálás pedig példátlanul precíz és gyors. Iratokat 1825. után nem adnak ki, ha állami érdek, vallási béke, családi, vagy személyi érdek forog kockán.

Ezen tájékoztató bevezetés előrebocsátása után foglalkozunk most már azzal a kérdéssel, hogy a magyar vonatkozású levéltári anyag dandárja hogyan és miképpen került a müncheni fő állami levéltár Stammabteilungjába?

* * *

A XVI. század első felének a magyar történelem szempontjából is egyik érdekes alakja volt György brandenburgi örgróf, akit a német források „Jámbor” György, vagy „Hitvalló” György néven is (Georg der Fromme, Georg der Bekenner) tisztelnek, aki azonban nálunk Magyarországon jámborságának ugyancsak kevés tanújelét adta.⁶

⁶ Irodalom: *H. Cuers*: De Georgii marchionis Brandenburgensis in aula Wladislai et Ludovici II. Ungariae et Bohemiae regum vita et consiliis politicis, Berlin, 1867. — *Neustadt*, Louis: Markgraf Georg von Brandenburg als Erzieher am ungarischen Hofe. Breslau, 1883. — *Fraknoi Vilmos*: Brandenburgi György, II. Lajos nevelője. Budapesti Szemle, 1883. évf. 36. kötet, 337—356. l. (Neustadt művének kritikája eredeti kutatások alapján.) — *H. Westermayer*: Die brandenburgisch-nürnbergische Kirchenvisitation und Kirchenordnung. 1528—1533. Erlangen, 1894. — *Kolde*, Theodor: Andreas Althamer, der Humanist und Reformator in Brandenburg-Ansbach. 1895. Knyomat a: Beiträge zur bairischen Kirchengeschichte I. kötetéből. — *Kolde*, Theodor: Briefwechsel zwischen Urban Regius und Markgraf Georg von Brandenburg. Beiträge zur bairischen Kirchengeschichte II. évf. (1896.), 26. és kk. II. — *K. Schornbaum*: Die Stellung des Markgrafen Kasimir von Brandenburg zur reformations Bewegung. Erlangen, 1900. (Filoz. doktori disszertáció.) — *Kolde*, Theo-

Brandenburg örgrófsággal, eltekintve Zsigmond brandenburgi örgróf személyétől, aki magyar király, majd német császár lett, Magyarországnak a középkorban kevés kapcsolata volt. Úgy látszik, a XV. század közepén kerül hazánk a brandenburgi örgrófsággal némi összekötetésbe, amidőn 1453. okt. 31-én Ujlaki Miklós erdélyi vajda, macsói bán és a felső részek kapitánya Galgócról levelet intéz Albert (Achilles) brandenburgi örgrófhoz,⁷ melyben közli, hogy a Felső-Magyarországot prédáló ellenséggel milyen föltételek mellett kötött békét. Erre a levélre Albert (Albrecht) örgróf 1453. november derekán Prágából válaszol Ujlakinak, s írja, hogy a békét a maga szempontjából is nagyon helyesli.⁸

Ennek a most említett Albert-Achilles örgrófnak második fia volt Frigyes örgróf, aki Jagelló Zsófia lengyel királyi hercegnőt, II. Ulászló magyar király nővérét vette feleségül, s így a brandenburgi örgrófi (Hohenzollern) család rokonságba került a magyar királlyal.

A müncheni brandenburgi levéltárban 1500-ból valók a II. Ulászló király és Frigyes örgróf közti érintkezésre vonatkozó első adatok, amikor ugyanis Budán, a királyi udvarban jár Fürst Vid doctor, Frigyes örgrófnak az az embere, aki később a magyar kir. udvarban előkészítette György örgrófnak, Frigyes fiának Budán, II. Ulászló udvarában való elhelyezkedését.⁹

dor: Briefwechsel Luthers und Melanchtons mit den Markgrafen Georg und Friedrich von Brandenburg. Zeitschrift für Kirchengeschichte XIII. évf. — I. W. Schornbaum: Zur Reformationsgeschichte des Markgrafentums Brandenburg. Beiträge zur bairischen Kirchengeschichte IX. és X. (1903—4.) évfolyam. — K. Schornbaum: Zur Politik des Markgrafen Georg von Brandenburg von Beginne seiner selbständigen Regierung bis zum Nürnberger Aufstand. 1528—1532. München, 1906. — Johann Baptist Götz: Die Glaubensspaltung im Gebiete der Markgrafschaft Ansbach-Kulmbach in d. J. 1520—1535. Erläuterungen und Ergänzungen zu Janssens Geschichte, V. kötet, 3—4. füzet, 1907. — Hartung, Frigyes: Geschichte des fränkischen Kreises, I. kötet, 1521—1559. Lipcse, 1911. — U. Thürauf: Geschichte der Stadt Ansbach. Ansbach, 1911. — Franz Vogtherr dr.: Geschichte der Stadt Ansbach. Ansbach, 1926. — Allgemeine Enzyklopädie der Wissenschaften und Künste, Lipcse, 1854. LIX. kötet, 310. l. — Allgemeine Deutsche Biographie, Lipcse, 1878. VIII. kötet, 611. l. — Karácsonyi: Békés vármegye története, 1896. I. kötet, 66. skk. II. — Századok: 1877. évf. 459—461. l.

⁷ György örgróf nagyatyja, 1414—1486.

⁸ München, Stammaabteilung, Brandenburg. Lit. N° 1095/1. és 11.

⁹ München, Stammaabteilung, Brandenburg. Lit. N° 1093/1, 2, 3, 4. — 1095/3.

Frigyes örgrófnak Jagelló Zsófia hercegnőtől nyolc vagy kilenc gyermeke született, köztük György, aki 1484. március 4-én született. A nagy családú brandenburgi örgróf ekkor aránylag szegény volt, Frigyes tehát igyekezett fiait lehetőleg jól elhelyezni. Midőn György örgróf 20 éves lett, atyja Magyarországra küldte a már előbb megnevezett tanácsosát, Fürst Vid doctort, akinek feladata volt II. Ulászló királynál, továbbá a befolyásos magyar főuraknál, úgymint Somi Józsa temesi főispánnál, Péter szentgyörgyi és bazini grófnál, Bakócz Tamásnál, Péter veszprémi püspöknél és másoknál is tapogatózni, hogy vajjon György örgróft a budai udvarban el lehetne-e helyezni?¹⁰ A tárgyalásokra nézve Fürst megkapta urától a megfelelő utasításokat azzal, hogy igyekezzék Györgyöt úgy elhelyezni, hogy belőle „soll ein recht geschafner junger Furste... werden”.¹¹ Lehet, hogy Frigyes örgróf apai szíve ezt kívánta, ámde a nagybácsinak, II. Ulászlónak Györggyel messzebbmenő tervei voltak, amelyekről később még lesz szó.

Frigyes örgróf követe, Fürst Vid doctor, 1504 tavaszán ért Budára, ahol akkor éppen országgyűlés volt, amivel a király annyira el volt foglalva, hogy csak délután 2—3 óra körül jutott ebédeléshez és ezért Fürstöt csak az országgyűlés berekesztése után fogadhatta. Fürst előadta ura kívánságát és a királlyal e tárgyban folytatott tárgyalások eredményre is vezettek. Fürst 1504-ben pünkösd után Bécsből keltezett levelében már jelenti urának, hogy II. Ulászló király hajlandó György örgróft 24 lóval, nem mint szolgát, vagy külföldit, hanem mint barátot¹² udvarába fogadni. Ulászló király — folytatja — most Csehországba készül, s ezért arra kéri György örgróft, hogy ne most, hanem majd később jöjjön Budára. Egyébként az időpontot a király annak idején közölni fogja. A király udvarmestere kéri Györgyöt, hogy jó kíséretet, „jó nép”-et (gut leut) hozzon magával, olyanokat, akik jó versenylovaglóok és jó vívók, s jól is öltözködnek. Ugyanis a budai királyi udvarban most sok a ló- és vívóverseny, mert ezek a királynénak nagyon tetszenek. Né-

¹⁰ München, Stammabteilung, Brandenburg. Lit. N° 1191/1.

¹¹ München, Stammabteilung, Brandenburg. Lit. N° 1191/11/2 és 1191/8.

¹² „Nicht als ain dienner oder auslennder, sunder als ain freund.” Brandenburg. Lit. N° 1191/2.

mely magyar urak máris jelentkeztek a Györggyel való versenyre s ezenfelül az udvar is örül György jövetelének.¹³

1504 végén Gotzman Farkas, majd Kundorffer Pantaleon Innsbruckból ugyancsak arról tudósítják Frigyes örgróft, hogy Ulászló király György örgróft udvarába fogadta és Szent Mihály nap utánra(!) várja Budára.¹⁴

Nem tudjuk pontosan megállapítani György örgróf Budára utazásának idejét, azonban, úgy látszik, 1506 tavaszán érhetett Budára, mert ezen év júliusában már Budáról írja haza atyjának, hogy július 1-én Anna királynénak fia született, amely esemény az udvarban nagy örömet okozott, de az örömet csakhamar mély szomorúság váltotta fel, mert július 26-án, tehát éppen Anna napján, a királyné meghalt.¹⁵

II. Ulászló király a most már állandóan Budán élő György örgróffal kapcsolatos terveinek végrehajtásához látott. Ebben az időben ugyanis az 1504. október 12-én elhunyt Corvin János herceg özvegye, Frangepán Beatrix és leánya, Corvin Erzsébet kezéért, illetve helyesebben a Hunyadi javak megszerzéséért nagy versenyfutás folyt. 1505. augusztusában Szapolyai István nádor özvegye, Hedvig tescheni hercegnő, Frangepán Beatrix-szal létre is hoz egy házassági szerződést, melyben az anyák gyermekeiket, Szapolyai Györgyöt és Corvin Erzsébetet kölcsönösen eljegyzik.¹⁶ Ez a megállapodás azonban, úgy látszik, II. Ulászló király közbelépésére, 1506. februárjában felbomlott, s Frangepán Beatrix megbízottai Hedvig hercegnő előtt ekkor kijelentették, hogy „opportebit cum regia maiestate concordare et *filiam suam Deo dante alio viro*

¹³ „Es haben auch etlich hungerisch herrn erbotten sich auf mein gn. herrn Marggraf Georgn zu rusten, damit Sy mit seinen f. g. mit Rennen und Stechen gesellschaft laisten mugn; das Hofgesind erfreud sich nit wenig auf die Zukhunfft.“ N° 1191/2.

¹⁴ Brandenburg. Lit. N° 1191/5, 6, 7.

¹⁵ Írja, hogy „fraw Anna konigin zu Vngern... ytzo am abent Visitationis Marie eins kundes gnesen und ein jungen Konig geporn und an die welt gebracht hat“, aminek a király nagyon örült, stb. „Gib aber dabey e. l. mitleidenlich zuuersten, das am Sonntag nach Jacobi der koniglichen wird zu Ungern, meins gnedigsten herrn gemahl in derselben irer kindelpet mit tod verschiden“, ami őt is módfelett lesujtotta, mert neki a királyné a felséggel szemben mindig nagy pártfogója volt, mintha csak anyja lett volna. — Brandenburg. Lit. N° 1195.

¹⁶ Brandenburg. Lit. N° 1064, 1064/1, 1064/2.

copulari“. Ez a kiszemelt „vir” pedig, amint tudjuk, Pálóczy Mihály volt.

Így vélte megakadályozni II. Ulászló király, hogy a Hunyadi javak ellenfeleinek, a Szapolyaiaknak kezébe kerüljenek.

Azonban Corvin Erzsébet és Pálóczy Mihály házasságából sem lett semmi, mert Erzsébet 1508 tavaszán meghalt. Ekkor II. Ulászló király elérkezettnek látta az időt, hogy kedvenc tervét megvalósítsa, s a György örgróf s Frangepán Beatrix között már régóta tervezett házasságot létre hozza, s így a Hunyadi javakat György kezére juttassa. Megindulnak tehát Ulászló és Beatrix közt a tárgyalások, s végül is az özvegy kénytelen volt Ulászló király szívós sürgetésének engedni és 1509. január 25-én megtörtént a nagyon óhajtott házasságkötés. Ezzel a Hunyadi-család javai, tehát Hunyad vára, Monostor, Morzsina és Hátszeg kastélyok, Gyula vár és mezőváros Békés és Simánd mezővárosokkal, azután Solymos és Lippa várak, mindezen várak tartományai, a Corvinok szlavóniai birtokai (Medved, Krapina, Rokonok, Lukanez, Verbócz, Varasd, stb.) a *Hunyadiak levéltárával együtt* mind György örgróf kezébe kerültek annál is inkább, mert felesége, Beatrix, 1510 elején meghalt.

Így lett a szegényen Budára jött György örgróf egy csapásra gazdag ember, s *így jutott a Hunyadi-család gazdag és értékes levéltára György kezébe, aki Magyarországból való távozása alkalmával e levéltárat is magával vitte Ansbachba.*

. . .

György örgróf Budán előbb Mindszent-utcai házában rendezkedett be, de később, amikor II. Lajos gyámja és a „régens tanács” tagja lett, úgy látszik, a királyi palotába költözött, s 1524-ben való távozása után György szobáit maga a király foglalta el.¹⁷ Budán udvarmestere (Ehesperger Zsigmond, Königsfeld Péter, Kudorff Tamás, Szaybersdorff Lipót), kamarásai, familiárisai, tanácsosai, titkárai veszik körül Györgyöt, sáfára, szakácsa (Ruplein János, majd Mihály mester), pincemestere, ügyésze (factor et director causarum suarum: Miskolczy János), szabója,

¹⁷ „Item der kunningk ist in e(uer) f(ürstl.) g(naden) czimmer geczogen und wonet selber darinnen.” Brandenb. Lit. N° 1086/6.

saját kancelláriája, scriptorai, stb., stb. vannak, szóval Györgynek nagy személyzetű udvartartása van, hiszen a hatalmas Hunyadi-Corvin uradalmak jövedelmeiből erre bőven tellett. Csak egyedül a hunyadi vár tartományában 1642 jobbágya van, akik évenként 3496 frt. 95 dénárnyi jövedelmet szolgáltatnak be, hol van akkor még Solymos, Lippa, Gyula és a szlavóniai várak tartományainak jövedelme? Mindezek ellenére György Magyarországon nem jól érzi magát. A Szapolyaiakkal és másokkal fennforgó állandó ellentétek nem teszik kellemessé életét, s úgy látszik, ennek hatása alatt már 1512-ben foglalkozni kezdett a Magyarországból való távozás gondolatával. Ugyanis 1512-ben György Varasdról levelet ír atyjának, Frigyes örgrófnak, melyben jelzi, hogy javainak megvétele ügyében II. Ulászló királlyal Szent Jakab napján tárgyalása lesz, s kéri, hogy erre megbízólevelekkel ellátott tanácsosait küldje el. Úgy látszik: Bakócz Tamás érsek, Szathmáry György pécsi püspök és Perényi Imre nádor voltak a vevő jelöltek.¹⁸ Frigyes örgróf Feiltsch Fülöp és Rechenbergi Ernő tanácsosokat küldi Ansbachból Budára,¹⁹ de úgy látszik, a tárgyalások eredményre nem vezettek, mert sem Ulászló, sem más a javakat nem vette meg és az 1513-iki országgyűlésen történtek ellenére György tovább is Magyarországon maradt. A király — akinek György kedvence volt — mindenféle kiváltságok, kedvezmények, különleges jogosítványok, stb. megadásával igyekezett György érthető honvágyát csillapítani.

Így pl. 1514-ben György örgróf II. Ulászló előtt Turóczy Bernát varasdi alispán ellen panaszt emel „qualiter honorem comitatus Warasdiensis, quem huiusque ab ipso domino marchione durante ipsius beneplacito tenuisti — írja a király — nunc iam prorsus pro te usurpasses ita, ut idem dominus marchio ad cuius proprietatem *de veteri jure castri sui* Warasd honor comitatus eiusdem pertinere dicitur, ab huiusmodi honore comitatus omnino seclusus videtur, nec pro comite a nobilibus eiusdem comitatus recognosceretur“, meghagyja tehát a király Turóczynak, hogy ha az örgróf kívánja, a varasdi comeséget azonnal adja át neki, s azt uzurpálni ne merje.²⁰

Ugyanezen évben a király Beriszló Péter veszprémi

¹⁸ Brandenburg. Lit. N° 1192/1.

¹⁹ Brandenburg. Lit. N° 1192/2.

²⁰ Brandenburg. Lit. N° 1231/36.

püspöknek, dalmát-horvát-szlavon bánnak, György örgróf kérelmére meghagyja, hogy György azon pereiben „*que ad sedem vestram iudiciariam de iure et consuetudine eiusdem regni nostri spectare videbuntur, ad requisitionem eiusdem domini marchionis consequenterque officialium suorum semper bonum et rectum iudicium facere et decernere, et si super huiusmodi iudicio istic pro tempore celebrato contentari noluerint, extunc huiusmodi causas observata consuetudine eiusdem regni nostri ad curiam nostram regiam, nostram scilicet personalem in presentiam transmittere debeatis discutiendam*”,²¹ amihez egyébként az 1444. IX. t.-c. alapján úgysis joga lett volna.

Ámde bármennyire kedves volt az örgróf a király és udvara előtt, a nemzet tagjai előtt talán éppen ezért, nem volt népszerű. Igen jellemző példa erre egy 1516-ban történt eset, amelyet Györgynek embere, Strasser Engelhardt jelent, írván, hogy Rohicson a nép az örgróf egyik szolgáját megölte és kirabolta, s holttestét eltemetés helyett Rohics vásárterén huzkodták és körülhordozták „*mit gemainen geschray, als wie den marggraffischen tewtczschén huntén recht beschéchen sey*”.²² Ez a György és emberei elleni hangulatot elég világosan kifejezi és az örgróf népszerűtlensége még inkább nőtt akkor, midőn mint II. Lajos király nagybátyja, ennek gyámja lett és a fiatal király egészen az ő káros befolyása alá került. Érthető tehát, hogy György ilyen körülmények közt nálunk nem érezte jól magát.

Tudvalévő, hogy Györgyöt gyámi minőségében is sok kellemetlen támadás érte, úgyhogy 1517-ben újra a hazánkból való távozás gondolatával foglalkozik. Ekkor ugyanis a szlavóniai Kosztel vára eladása ügyében tárgyal Weiszpracher Ulrik özvegyével, Gertruddal.²³ Ugyanezen évben haza is ír, s úgy látszik, Kázmér örgróftól felkéri, hogy Lajos királynál, az esztergomi érseknél, a pécsi püspöknél, a nádornál és Bornemissza Jánosnál hasson oda, hogy két-három hónapi szabadságra haza engedjék.²⁴ Tünetek ezek, amelyek méltán sejtetni engedik, hogy György állandóan a végleges hazatérésre gondol, annál is inkább, mert valakivel mindig volt valami összetűzése

²¹ Brandenburg. Lit. N° 1231/37.

²² Brandenburg. Lit. N° 1039/6.

²³ Brandenburg. Lit. N° 1223/2.

²⁴ Brandenburg. Lit. N° 1239/1., 2., 3.

és veszekedése. És valóban, 1518-ból van egy: „Etliche Artickel den jungen König Ludwig zu Hungern unnd Beheim belanngent“ felírású oklevelünk, amelyben pontokba szedve meg van indokolva, hogy miért akar György örgróf hazamenni és Budáról távozni. Ebben az iratban el van mondva az is, hogy György és „Ihan Borlomissa“, azaz az öreg Bornemissza János a német császárnak, mint a magyar király „oberstenn Formund“-jának „etlicher beschwerung, mengel unnd geprechenn halbenn“ jelentést tettek és a császár tanácsát és segítségét kérték, hogy a panaszok,²⁵ hiányok, stb. a fiatal magyar király hasznára és javára orvosoltassanak.

Ezekről a panaszokról hírt kaphatott Kázmér örgróf is, mert úgy látszik ennek hatása alatt, 1518. november 30-án Ansbachból levelet írt a gurki kardinálisnak, melyben egyebek közt jelzi, hogy György nem akar tovább Budán maradni, mert veszélyben van. Máté „Cardinal von Gurgkh, Coadiutor des Stifts Salzburg und Legat in Germanien etc.“ 1518. december 18-án Augsburgból felel Kázmérnek, írván, hogy részvétellel van György sorsa iránt, sajnálja őt és kéri Kázmért, tanácsolja Györgynek, hogy tegye ezután is azt, *ami a német császárnak és a magyar királynak a legjobb.*²⁶

Györgynek a nádorral, Balbi Jeromossal és másokkal való folytonos civódásának eredménye végül is az lett, hogy György 1523-ban likvidálni kezdi budai tartózkodását. Először ezen év nyarán Krapinát, Koztelt és Kis-tábort 15,000 forintért Corbaviai János grófnak adta el, majd 1524 őszén Varasdót, Medvevárát, Rokonokot és Lukawecet 33,000 forintért Mária királynénak engedte át, viszont otthon megvette Jägerndorfot.

1524 késő őszén György nincs már Budán, hanem

²⁵ Egyik, a nádor ellen szóló, panaszpont a következő volt: „Item das der Grossgraf ausserhalb des Schloss ungefordert unnd on beysein, wissen unnd wilenn meins gnedigenn herrn Marggraff Georgen unnd des Barlomissa, das doch nit sein sollt, inn seinem aygenn hauss Rath hallt, mit den die er zw ime nem seins gefallens unnd das er auch die Lanndherrn, ytzt zwen, dann drey etc. zw gast ledt unnd mit innen haimblich Ratschlagt vff maynung, wie zu besorgen unnd zum thayl den Barlomissa angelanngt ist, das er den jungen König zw seinenn hannden nemen, unnd inn das Schloss zihen woll, furter meinen gnedigen herrn Marggraff Georgen unnd den Barlomissa gar ausszuschliessen unnd seins gefallens mit seinem anhang zu hanneln...“ stb. Brandenburg. Lit. N° 1239/15.

²⁶ Brandenburg. Lit. N° 1239/6., 7., 8.

december elején Jägerndorfban, december végén pedig Sziléziában van, 1525. január elején Olsauról ír Budára emberének, hogy „wollest auch unsere sachen in der *Canntzlei* wider verwaren“, nehogy valami kára legyen.²⁷

1525 tavaszán György II. Lajos király szigorú felhívására²⁸ ismét Budán van, de ezen év június 16-án már Teschenből, június 24-én Strelauból, július 3-án Jägerndorfból ír,²⁹ tehát elhagyta hazánkat, ahová még csak egyszer, 1527-ben tért vissza rövid időre és — *utoljára*.

Egészen nyilvánvaló, hogy György 1525-ben azzal az elhatározással hagyta el hazánkat, hogy oda többé vissza nem tér, tehát az is bizonyos, hogy a Hunyadi-Corvin levéltárat *csak* ekkor vihette magával. (Lásd erre nézve: Brandenb. Lit. 1084/2.) Ugyanis alig hihető, hogy György ezeket a neki jogilag is nagybecsű és igen értékes iratokat bizonytalan hányódásra Budán hagyta volna. Hiszen ha valaki, akkor György lehetett az, aki a bekövetkezendő eseményeket előre láthatta, tehát minden esetre mentette, ami még menthető volt, s így szinte bizonyos, hogy a *Hunyadi-Corvin levéltár 1525-ben került Ansbachba*, és mi csak hálásak lehetünk György örgrófnak, hogy ezt a levéltárat nem hagyta Budán, ahol csakhamar egész biztosan elpusztult volna.

* * *

Midőn György örgróf Ansbachba hazatért és átvette otthon az uralmat, csakhamar megnősült és elvette Károly münsterbergi herceg leányát, Hedviget, akitől két leánya: Anna-Mária és Szabina született. Hedvig nem sokára elhalván, 1531-ben György harmadszor nősül s elveszi Henrik szász herceg leányát, Emiliát, akitől György-Frigyes nevű fia és három leánya, ú. m. Zsófia (férje Henrik liegnitzi herceg), Katalin (férje gróf Reusz Henrik) és Borbála (elmebeteg volt) született.

György már 1524-ben a reformáció felé hajlott s hazatérve, midőn mint uralkodó örgróf kormányra került,

²⁷ Brandenburg. Lit. N° 1192.

²⁸ 1525. *április 2. Buda*. II. Lajos király levele Györgyhöz. Az ország érdekében tanácsosait május 1-re „aus allen unnsern Lannden“ magához hívta, meghagyja tehát, hogy a mondott napon „on alle vorziehen, wiederrede“ megjelenni és tanácsával őt támogatni el ne mulassza. Brandenburg. Lit. 1091.

²⁹ Brandenburg. Lit. N° 1126/28., 1192., 1224., 1086/4.

nyomban neki látott a reformáció terjesztésének. Althamer András, Rurer János és Vogler teológusokkal és tanácsadójával, Weisz Ádámmal megreformálta Ansbachot és a frank területeket.

Mint a reformáció talán túlbátor harcosa, György ellentétbe került I. Ferdinánd királlyal és talán ennek is köszönhető Hunyad és Gyula várak és uradalmaik későbbi elvesztését. György 1543. december 27-én, nem egészen 60 éves korában halt meg és a heilbronni templomban temették el.

Az Ansbachba került Hunyadi-Corvin levéltár állaga György örgróf életében így tovább gyarapodott. Hiszen Gyula, Hunyad és egyéb várak uradalmastól még György kezén maradtak, míg el nem veszték, elvesztésük után pedig megindult egy szívós és kitartó harc e várak visszaszerzéséért — de hiába! György magyarországi uradalmainak központjaival az összeköttetést persze tovább is fenntartotta, noha szerette volna ez uradalmakat is eladni,³⁰ de az eladás lehetősége a folyton rosszabbodó és bizonytalan viszonyok közepette mind nehezebb és nehezebb lett, s így 1525 után a most már tényleg „brandenburgi“ levéltár a Hunyaddal, Gyulával, stb. fennálló kapcsolatok folytán körülbelül az 1525. előtti anyaghoz hasonló terjedelmével gyarapodott. Így azután a Hunyadi-Corvin levéltár anyagához György örgróf hazatérése után harmadik részként csatlakozik az *ansbachi brandenburgi levéltár* magyar vonatkozású anyaga, melyet jó ideig Ansbachban őriztek, míg innen a biztosabb nürnbergi régi bajor királyi Archivkonservatoriumba nem került.

A XVIII. században az ansbachi Hunyadi-oklevelek közül 1166 darab Bécsbe került, ahonnan ezeket 1786. december 21-én II. József rendeletére átadták a m. kir. udvari kamarai levéltárnak, amelynek Pozsonyból Budára való áthelyezésével a Hunyadi-oklevelek igen tekintélyes része „anspachi levelek, Diplomata Onoltzbachiana“ címen visszakerült³¹ oda, ahonnan György örgróf őket egykoron elvitte — Budára.

A múlt század második feléig Magyarországon az

³⁰ György Hunyadot 1525-ben „Freyenstat“-tal óhajtotta elcserélni. 1526 előtt Korlátkövy Péter kir. udvarmester bevonásával Hunyadot Troppau-val akarta elcserélni, de egyik kísérlet sem sikerült. — Brandenburg. Lit. N° 1224., 1040/1.

³¹ Századok: 1867. évf. 274. l.

volt az általános hiedelem, hogy II. József alatt az egész ansbachi (Hunyadi) levéltár hazakerült. Ez azonban tévedés volt. Ugyanis amidőn Nürnbergben 1821—22-ben a régi ansbachi őrgrófi levéltárat feloszlatták és átvitték a müncheni bajor királyi Allgemeines Reichsarchivba (ma: Hauptstaatsarchiv), itt a magyar kutatók (Teleki József gróf, Haan Lajos, majd Pauler Gyula, Fraknoi Vilmos) csakhamar rájöttek arra, hogy a Hunyadi levéltár jó része Münchenben maradt. Fraknoi a Magyar Történelmi Társulat 1877. májusában tartott gyűlésén ezt be is jelentette s egyúttal röviden vázolta az ott lévő anyag tartalmát. Jelentését azzal végezte, hogy valószínűleg a müncheni levéltár e része is visszakerül, „a kormány ugyanis ez irányban már tett is lépéseket”.³²

Fraknoiinak igaza volt, mert a magyar és a bajor kormány közt a vonatkozó tárgyalások tényleg megindultak, s hosszas huza-vona után eredményre is vezettek. Ugyanis 1896-ban a Századokban a következő rövid híradás jelent meg:

„A Hunyadi levéltárnak megszerzése a bajor állami levéltárból végre sikerült. Közel 20 évi tárgyalás után — a tárgyalások 1877-ben indultak meg — sikerült az 584 darabból álló lajstromozott részét a levéltárnak Magyarországra részére megszerezni... 1877-ben megkezdődtek a tárgyalások e rész átengedése ügyében... a tárgyalások azonban megfeneklettek... 1888-ban Thallóczy Lajos udvari tanácsos újból megindította a tárgyalásokat, s az ő fáradozásainak sikerült a dolgot eldönteni... A Hunyadi levéltár lajstromozott része tehát most már kezünkben van. Az át nem engedett lajstromozatlan rész a Corvin János halála és özvegyének Frangepán Beatrixnak Brandenburgi Györggyel kötött házassága után kelt oklevelekből áll.³³ Talán sikerülend valamikor ezt is megszerezni, addig is örvendhetünk, hogy a már itt lévő levéltárt a müncheni résszel kiegészíteni sikerült.”³⁴

Sajnos, mindeddig a „Brandenburger Literalien” cím alatt őrzött gyűjtemény magyar vonatkozású iratait Mün-

³² Századok: 1877. évf. 459—461. ll.

³³ Nem helyes, mert a házasságkötés előtti időkből is vannak jócskán iratok.

³⁴ Századok: 1896. évf. 475—6. ll. — Meg kell jegyezni, hogy a müncheni brandenburgi levéltár magyar vonatkozású okleveleiről készült bő regeszták és kivonatok birtokomban vannak.

chenből haza hozni nem sikerült, így tehát annak tartalmát az alábbiakban fogjuk ismertetni, megjegyezvén, hogy néhai Karácsonyi János (különösen Békés vármegye történetének megírásánál), Márki Sándor és Fraknoi Vilmos műveikben a levéltár adatait már használták.

A „Brandenburger Literalien“ magyar anyaga a D. 10. jelzetű repertorium feljegyzése szerint az 1026. számú fasciculussal kezdődik,³⁵ ami azonban tévedés, mert e csomóban Prebus birtokra vonatkozó, tehát nem magyar iratokat találunk. A magyar iratok csak az 1027. fasciculussal kezdődnek és az 1245. fasciculussal végződnek. Meg kell azonban említenem, hogy az 1027—1245. fasciculusok *nem* mindegyikében van magyar vonatkozású anyag. Így pl. nem magyar, hanem idegen anyagot tartalmaznak az 1028, 1030, 1058, 1111, 1120, 1122, 1135—1190, 1207—1216 és az 1229. fasciculusok, viszont az 1068, 1115, 1232, 1237—38. fasciculusok hiányzanak.

Meg kell itt jegyezni, hogy a Brandenburg. Lit. 28. tomusa a Hunyadi Mátyás király és Brandenburgi Borbála glogoui hercegnő (György brandenburgi örgróf nagynénje) közt Glogaura vonatkozó tárgyalások iratait tartalmazza (1479. VIII. 10—1493.), de végsőleg ez sem magyar vonatkozású kötet.

Ezek után rátérünk a müncheni brandenburgi levéltár magyar vonatkozású részeinek behatóbb ismertetésére.

A brandenburgi levéltár magyar része, mely a Hunyadiak, Corvin János és Brandenburgi György egykori levéltárának romja, a XIV. század végéig nyúlik vissza. 1387-ből való az első magyar vonatkozású oklevél s a XIV. századból összesen három oklevélszöveg maradt reánk.

Ezek tartalma a következő:

1. 1387. december 20. Buda.

Zsigmond király Felsőapóri („de Felseu Apoor“) Pál fia László és Jakab kérelmére meghagyja a székesfejérvári keresztetek konventjének, hogy tartson vizsgálatot Pál apóri prépost ellen, aki a panaszosok felsőapóri szán-

³⁵ Felemlítendő, hogy a fasciculusok ezelőtt római számokkal voltak sorszámozva, s pl. Karácsonyi az iratokat még római számolású fasciculusok szerint idézi. Újabbán a csomókat arabs számokkal számozták meg, s az idézésnél most ez az irányadó. Az ezres számok a csomókat, az egyes és tízes számok a csomókon belül a darabokat jelzik.

tóit és erdeit jogtalanul használja és őket az apóri monostorból kiűzte „cum tamen iidem uerum patronatum ipsius monasterii ecclesie beate Virginis possident“. — Átirja 1388. január 21-én a székesfehérvári keresztetek konventje. (Brand. Lit. 1231/1.)

2. 1388. január 21.

A székesfehérvári keresztetek konventje Zsigmond király fenti parancsára jelenti, hogy a felsőapóriak panaszaát megvizsgálván úgy találta, hogy az a tényeknek mindenben megfelel. (Brandenb. Lit. 1231/1.)

3. 1394. május 27. Buda.

Zsigmond király előtt Garai Miklós volt bán a maga és fivére János nevében előadja, hogy a hűtlen Pachantai János fia Miklós garai és más birtokrészeit jogosan megszerezvén, ezekbe annak rendje és módja szerint be is lőn iktatva, ámde Pachantai Miklós a két Garait mindenféle címen perbe vonta, s a király szolgálatában távollévő Garai Miklós ellen végítéletet stb. hozatott; ez ellen Garai a királytól orvoslást kér, mire a király „pro eo etiam, quia factum note infidelitatis solummodo nostre discutere convenit Maiestati et quod infideles tamdiu quousque ab ipsa nota infidelitatis se expurgaverunt contra fideles nostros regnicolas terminos jurídicos complere non valeant neque possunt, quosvis ipsorum legittimorum terminorum completiones et sententiam exinde adversus eosdem latam quoquomodo impremissis de plenitudine nostre regie potestatis et gratia speciali revocando cassamus et prorsus irritam decernimus, universa etiam onera gravamina exinde secuta ratione previa duximus relaxanda et relaxamus presentium per vigorem“, az ügyet pedig „in nostram prelatorumque et baronum nostrorum presentia“ Szent Jakab nyolcadára tárgyalás végett átteszi. — Papíron, alul papírral fedett vörös viaszpecséttel. Brandenb. Lit. 1231/2. —

A XV. században 1400-tól 1500-ig a magyar vonatkozású oklevelek száma 31 darab. A sorozat egy oklevéllel kezdődik, amely a fekete ládácskában „Schwarczen Truhelein“, lévő iratok tartalmát ismerteti,³⁶ s köztük

³⁶ „Verzeichnus der Briuen szo ynn dieszem Swarczen Truhelein ligen.“ Hosszúakás könyv alakú jegyzék.

„Vngerische sacht“ címszó alatt magyar vonatkozású oklevelek rövid regesztái is fel vannak sorolva. Így pl. 1404-ben Zsigmond király Rohoncot Garai Miklósnak adja, vagy 1453-ban V. László király Hunyadi Jánosnak címert adományoz.

A XV. század nevezetesebb oklevelei:

1418. június 20. Szeged.

Ozorai Pipó temesi ispán levelet intéz Garai Miklós nádorhoz, amelyben többek közt ezeket írja: „Novitates autem nos ipsi vestre magnificentie alias intimare non possumus, nisi quod audivimus Michael partium Transalpinarum wayuoda in sua terra cum sue terre baronibus et incolis pacificam non habet ma(n)sionem et credimus, quod si huiusmodi non pacificam permansionem continuerit, non erit dominus terre sue partium Transalpinarum.“ — Brandenburg. Lit. 1086/1.

1441 március 4. „In descensu nostro campestri prope villam Rednek.“

I. Ulászló király meghagyja a Solmos várához tartozó jobbágyoknak, hogy miután ő a Krassófüi Orbonáz György kezében lévő várat Berekszói Hagymás László volt temesi főispánnak adta zálogba, még akkor is ennek engedelmeskedjenek, ha György a várat Lászlónak nem adná át. — Brandenburg. Lit. 1231/3.

1445. május 13. Pest.

Az országnagyok előadják, hogy néhai Berekszói Hagymás László, akkor temesi főispán, a török ellen hadinép felfogására et „vada conservanda“ 11,000 forintot fordított volna, aminek fejében Albert király neki az aradmegyei Solymos várat zálogba adta. Azonban a most folyó pesti országgyűlésen jelentették, hogy László „nullam penitus expeditionem armorum fecisse, neque aliquam custodiam vadorum pretactorum adhibuisse“. Meghagyják tehát Temes vármegye közönségének, hogy egy megyei közgyűlésen az országnagyok kiküldötte, Gyarmathi Vajda fia Miklós és az aradi káptalan bizonyága előtt tegyenek esküt, hogy a nevezett László a mondott összeg erejéig tett-e megfelelő szolgálatokat vagy nem? (Brandenburg. Lit. 1231/5.)

1445. május 25. Pest.

Az országnagyok előadják, hogy „in presenti nostra congregatione generali” Hunyadi János erdélyi vajda, temesi és székely ispán előttük elmondta, hogy a török elleni hadjárat céljaira a múlt évben Albert aurániai perjel fiának Györgynek 1500 forintot „pro stipendio tradidisset”, azonban György sem sereggel nem jött, sem a pénzt vissza nem adta, mire az országnagyok meghagyják Hunyadinak, hogy György összes javait „et jura possessionaria” foglalja le, míg György nem fizet. (Brandenburg. Lit. 1231/4.)

Az 1455. évi budai országgyűlés megtartását és az itt hozott törvénycikkekben foglalt rendelkezések végrehajtását bizonyítja V. László királynak alábbi oklevele.

1455. szeptember 2. Bécs.

V. László király valamely vármegye (a név helye üresen hagyva) közönségéhez „Vidimus illos articulos qui in proxima conventione Budensi prelatorum baronum et procerum regni nostri Hungarie pro habenda pace publica editi sunt, inter quos quia nobis specialiter placuit illa provisio, que pro eiiciendis hostibus et sedandis intrinsicis malis illius regni per generalem exercitum vel contributionem illorum mediorum florenorum fieiri debere decreta est”, meghagyja tehát, hogy vagy fegyveresen szálljanak hadba, vagy Dénes kardinális és Garai László nádor emberei által jobbágyaik félforintos dicálását engedjék meg. (Brandenburg. Lit. 1231/6.)

Az oklevélben a vármegye nevének helye üresen van hagyva, nyilvánvaló tehát, hogy ez az oklevél sok példányban készült, blanketta módjára, s úgy látszik, ez a példány, mint számfölötti, expediálva nem lett, s ezért nem írták bele a vármegye nevét.

Azután Ujlaki Miklós erdélyi vajda, Frigyes brandenburgi örgróf, Szapolyai István nádor, Jadrievich Tamás scardonai comes, a scardonai és zágrábi káptalan és Hunyadi Mátyás király több rendbeli oklevele következik, köztük egy 1475. május 25-én Budán kelt cseh nyelvű („My Mathyass bozy milosty Vhersky Czesky etc. kral . . . stb.), amely voltaképpen a királynak, Geréb Péternek, János oppelni és ratibori hercegnek és másoknak 525 forintról szóló adóslevele. (Brandenburg. Lit. 1235.)

1491-től II. Ulászló királynak főleg a szlavóniai Corvin birtokokra vonatkozó oklevelei következnek, ezek egyikében, amely 1493. szeptember 5-én Budán kelt, Corvin János herceg panaszkodik II. Ulászló király előtt, hogy amidőn Mátyás király halála után a budai várból „cum omnibus rebus suis et bonis necnon literis et literalibus instrumentis” eltávozott és alsómagyarországi birtokaira akart utazni, a Tolna vármegyében lévő Csontmezőn („Chonth Meze prope villam Zabathon”) Kinizsi Pál őt megtámadta s mindenét, így okleveleit is elvette, s ezen oklevelek közül több Dóczy Imre kezeibe került. (Brandenburg. Lit. 1231/17.)

1496-ból (illetve 1509-ből) találunk egy érdekes jegyzéket azokról az 1496-ig visszanyúló hatalmaskodásokról, amelyeket Mezőgyáni Máté a személyes jelenlét ítélőmestere követett el a sarkadi jobbágyság ellen. Ebben a jegyzékben több magyar szó fordul elő, legérdekesebb azonban felsorolása azoknak az erdőknek, amelyeket Mezőgyáni a Békés vármegyében fekvő Vári (Wary) birtok területén hatalmasul kivágatott. Ezek az erdők az eredeti írásmód szerint a következők:

„Banyahath, Halyagos, Zegere themerdeke, Homorodhath, Somkerek, Hozyokerek, Egedkerek, Hozyverdew, Nagh Halas, Lapos Halas, Kezepdulkerek, Thisseskerek, Nagh mogyoros, Zenth Peter zygethe, Borsoskerek, Nagh Zilagh, Borosthianus, Almand, Varyath, Kerely, Epieshath, Nyeses, Veremhath, Hozyoberek, Medes, Oltowan, Erdemkez, Kereserdew, Kerekrethath, Malomerdew, Keskeny Zilagh, Gwzola.” (Brandenburg. Lit. 1073/2.)

1497-ből itt találjuk az ezen évi országgyűlésnek azon nevezetes leírását a proпозиciókkal együtt, amelyet Fraknoi részben már felhasznált.

1499. március 14-én Budán kelt II. Ulászló királynak egy *nevezetes* levele, melyről meg kell emlékezni. Ebben a király Péter bazini és szentgyörgyi grófnak, erdélyi vajdának ír, aki tőle a moldvai és havasalföldi vajdákkal megkötött egyezségeket másolatait kéri. Azt írja a király, hogy ő nem tudja elképzelni, hogy miért kellene a másolatok és miféle ügyek merültek fel, „nam in literis ipsis waywode nobis sicuti predecessoribus nostris regibus Hungarie fidelitatem observare promiserunt et quod tempore necessario penes nos contra hostes fidei insurgent et si

casu aliquo de ipsorum provinciis exturbarentur sew expellerentur, in tali casu nos ipsos cum universo ipsorum exercitu ac familia et rebus suis ad hoc regnum nostrum intrare permittemus et rursus quando fieri poterit, ipsos ad provincias et priora habitacula ipsorum reponemus". Ha ezen oklevél másolatára szüksége van, megkaphatja.

Azután rátér a király egy érdekes jogi kérdés tárgyalására, amely fontos adatot szolgáltat Erdély jogtörténetéhez. Ugyanis a király még a következőket írja: „Vos inter judeum Israel de Polonia et cives nostros Cibinieneses" igazságot akartál szolgáltatni, azonban „iidem cives noluisse coram vobis juri stare ipsorum libertates allegantes etc.", feleljük, hogy a szebeniek szabadságait tiszteletben kell tartani, s mivel, amint látom, „causa ista agitur contra unam integram civitatem et ipsi soli iudices et actores esse non possunt, committatis uniuersitati septem et duarum sedium saxonicalium hanc causam revidendam, et si qua partium de huiusmodi iudicio contenta non erit, poterit in presentiam nostri appellare. Si etiam fiat et hunc modum etiam cum nobilibus teneatis et observetis, ut si videlicet aliquis nobilium vel aliqui nobiles contra aliquem vel aliquos cives nostros aliquam actionem habent, querant talem civem vel cives coram iudice ipsorum, quia ut scitis, actor semper sequitur forum rei. Si vero ipsi nobiles in una integra civitate prout predicta causa judei est, agere habent, universitas Saxonum septem et duarum sedium hoc iudicet et si qua partium contenta non erit de huiusmodi iudicio, poterit in presentiam nostram appellare. Et e converso similiter fiat, si cives nostri contra nobiles agere habent, querant eosdem nobiles etiam coram iudice eorum et sic ne utram partem offendetis, sed ambas in libertatibus eorum conservabitis." (Brandenburg. Lit. 1056/1.)

1500-tól kezdve az oklevelek és iratok száma előbb lassan, majd rohamosan emelkedni kezd. 1500-tól 1510-ig az oklevelek száma 72, s míg pl. 1505-ből 25, 1500-ból 10, 1504-ből 9, 1506-ból 8 oklevél maradt, addig 1501-ből nincs irat, 1502—1503-ból 1—1, 1508-ból 2, a többi évekből összevissza 5—9 db. oklevél maradt reánk.

1511-től 1520-ig az iratok száma már nagyot emelkedik, mert ezen évekből 216 irat maradt. 1511—13-ban az iratok száma évenként 3—4 db., 1514-ben 10 darab, 1515-ben 9, de már innen kezdve szaporodik az anyag, mert 1516-ban 22, 1517-ben 31, 1518-ban némi esést lá-

tunk, mert az iratok száma 12, 1519-ben 53, 1520-ban pedig már 69 az iratok száma.

1521-től 1530-ig az oklevelek és iratok száma a legmagasabb, ugyanis 1521. és 1522-ben 11—11 darab, 1523-ban 43, 1524-ben 51, 1525-ben 31, viszont 1526-ban csak 10 az iratok darabszáma, amely 1527-ben 16 darabra, 1528-ban egyszerre 99 darabra, 1529-ben pedig 105 darabra ugrik. Ekkor tehát az iratok száma kulminál, amely innenfogva folyton kevesbedik, s 1530-ban pl. már 40 darabra esik vissza, 1531-ben még 34 az iratok száma s ez 1532-ben egyszerre 3-ra zuhan, 1533-ból 9, 1534-ből 8, 1535-ből 20, 1536—1538-ból 2—2 darab, 1539-ből 8, 1540-ből 22 az iratok száma.

1541 után a brandenburgi levéltár magyar anyaga már nagyon töredékes, így pl. 1541-ből és 1543-ból mindössze néhány iratot találunk, innen kezdve 1551-ig semmit, az 1551—56 közti időből 9 db. az iratok száma, 1557-től 1594-ig megint semmi sincs, 1594—98-ból van 5 db., végül 1606-ból maradt egy darab és ez a levéltár utolsó magyar vonatkozású darabja. Datálatlan XVI. századi irat vagy 8 darab maradt.

Ha már most az így felsorolt iratokat számba vesszük, azoknak száma körülbelül 900 darab lesz, de ha az eredeti iratok és oklevelek mellett fekvő egyszerű másolatokat, német fordításokat, s a töredékes feljegyzéseket, stb. mind figyelembe vesszük, akkor az iratok száma eléri az 1000 darabot.

1500-tól kezdve az első oklevél:

1500. január 6. Buda.

II. Ulászló király Török Imrének, Corvin János herceg familiárisának kérelmére a szlavóniai harmincadokat Corvin Jánosnak évi 5500 aranyforintért bérbe adja.

(Alul: „Wladislaus Rex manu propria scripsit.”
Brandenburg. Lit. 1231/20.)

Innen kezdve II. Ulászló, II. Lajos, János, I. Ferdinánd és Rudolf királyokon kívül a következő oklevélkiállítók nevével találkozunk:

Ábránffy — Gerlai — Péter.

Ábránffy — Kapronczai — Mátyus.

Ahorn (Aharen, Ahern, Ahorn) János gyulai várnagy és udvarbíró.

- Alber János.
 Albert brandenburgi örgróf és porosz herceg.
 Albrecht brandenburgi örgróf.
 Anna királyné.
 Ansbachi tanácsosok.
 Antonius Venetus mercator Budán.
 Armbrusztér Mátyás nagyszebeni polgármester.
 Asztalnok Péter gyulai bíró.
 Bajor udvari kamarai tanácsosok.
 Bakócz Tamás esztergomi érsek, stb.
 Balaskó Balázs, György brandenburgi örgróf ügyvédje.
 Batthyányi Ferenc.
 Bécs város tanácsa.
 Békés János hunyadi várnagy.
 Benedek és György deák Varasról.
 Benkovics György.
 Beriszló — Grabarjai — Ferencné Frangepán Borbála.
 Bogeya.
 Bojnicsics Ferenc, Denarics és Uvaz várak várnagya.
 Bonzagnus Keresztelő János, az egrí püspökség kormányzója.
 Borzas (Borzyas) — Gyulai — Miklós.
 Both — Bajnai — Ferenc.
 Brodarics István szerémi és pécsi püspök.
 Busanics (Bwsanygh) Péter, Orman vár várnagya.
 „Canczler und Regenten der Niderösterreichischen Lande.“
 Chadeczi vagy Chodeczi Ottó szandomiri palatinus, halicsi, lyubacsovi és oroszöldi kapitány.
 Csanádi János fráter, gyulai gvardián.
 Czibak — Palotai — Imre váradi püspök, bihari örökös főispán és királyi tanácsos.
 Czobor — Czoborszentmihályi — Imre.
 Dudics (Dwdych) András gyulai várnagy és Frangepán Beatrix familiárisa.
 Durckenfelder Orbán „buxenmester und Zimmerman“ Gyulán.
 Egrí püspök és kancellár.
 (Erdödi) Simon zágrábi püspök.
 Eysenre(i)ch Sebestyén.
 Farkas (Wolfgangk) varasdi pék.
 Farnpacher János varasdi kapitány.
 Fausz Péter és zsoldostársai.
 Ferber János, György örgróf titkára, békési plébános.

- Ferenc bazini és szentgyörgyi gróf.
 Fleischhacker Ambrus varasdi bíró és társa Luntzer
 Kristóf varasdi polgár.
 Folthi László hunyadi várnagy.
 Folthnar — Welykei — János.
 Fradnacher Zsigmond medvei várnagy.
 Frangepán Beatrix, Corvin János özvegye.
 Frangepán Bernardin zengi, modrusi és vegliai co-
 mes, s fiai Máté, Kristóf és Ferdinánd.
 Frigyes brandenburgi örgróf.
 Fugger Antal, Jeromos és Raimund.
 Fürst Vid doktor.
 Gaal — Gyulai — András.
 Gaal — Gyulai — Ispán özvegye Krisztina.
 Gáspár erdélyi, hunyadi deák.
 Gáspár janitor.
 Gayling (Golynk) Albert, György örgróf tanácsosa.
 Gerendi Miklós erdélyi választott püspök.
 Gerstner Pál kamarás.
 Gotzman Farkas Innsbruckból.
 György brandenburgi örgróf.
 György örgróf és ifjú szakácsa („seiner gnaden jun-
 ger koch”), Ruplein János.
 György-Frigyes brandenburgi örgróf, György fia.
 Gyula mezőváros jobbágysai és lakói közönsége.
 Gyula mezőváros tanácsa és a gyulai uradalom kö-
 zönsége.
 Gyula, Simánd, Békés és tartozékai polgárainak kö-
 zönsége.
 Gyulai polgárok.
 Gyulai János felesége, Batthyányi Zsófia.
 Hedvig tescheni hercegnő, Szapolyai István özvegye.
 Hefft Jakab.
 Helfenbergi János.
 Henrik meissenai várgróf és Hartenstein grófja.
 Hesperg (Hespruk, Hespurk) Zsigmond, György ör-
 gróf embere.
 Hohensteini Márton.
 Horváth István gyulai várnagy.
 Hosszúhegy (Hozywhegy) Péter.
 Hunyad vármegye nemeseinek nagyobb és tehetősebb
 része. („Maior et potior pars nobilium comitatus Hunyad.”)
 Hunyad mezőváros lakói.
 Hunyad uradalmának jobbágysai.

Hunyad uradalma kenézeinek közönsége. (Universitas keneziorum.)

Huter Mihály, György örgróf titkára.

Hylsprun Arnold.

István presbiter, hunyadi káplán.

Iwandych Mihály „purger zu Rokonyk“.

Jadrievics Tamás scardonai comes.

Jäger János varasdi kapitány.

Jägerperger Pongrác építőmester.

János, György örgróf budai sáfárja.

János lundi érsek.

Joachim brandenburgi örgróf.

Jordán János kapitány.

Kápolnai Balázs deák gerebeni várnagy.

Kázmér brandenburgi örgróf.

Kelner Mihály Budáról.

Kelner Mihály özvegye, Ilona.

Kendeffy László, Szerecsen János és társai, „nobiles maiores et potiores“ és a hátszegi districtus közönsége.

Kerecsényi Pál vicebán és Raven János, a horvát bán titkára, majd notáriusa.

Khoncz (azaz: Konrád) Meczkher.

Kirchenfein Vilmos ajtónálló.

Klitzschitz — Stenicsnyáki — (Klynczycz „von Steinitzchnackh“) István.

Kolnberger Lénárd.

Kossatzky (Karsatzky) Jan „herr von Kalabrat“, nevezi magát Kolovrati Jánosnak is.

Königsfeld Péter Jägerndorfból.

Krapina város közönsége.

Kriechpaum Asam Gurgfeldről.

Kuna „von Cunstadt und Luckau“ Smil, János király udvarmestere.

Kuncz vagy Koncz (Konrád) tüzér Gyulán.

Kundorfer (von Kwendorff, Kuedorff, Chvendorffer)

Pantaleon, Frigyes örgróf embere.

Laski Jeromos.

László váci püspök és királyi kancellár.

Lindegk Achác és társai.

Lotz János bernecki várnagy.

Lukács „comes de Gorca“, poseni kapitány, és „Majoris Polonie generalis capitaneus“.

Marckhart Konrád.

Mária magyar királyné.

- Markó cipész, varasdi polgár.
 Martinosevics (Martinosewygh) István és Kozul vajda,
 Uzin, Travnik és Szkradin várak várnagyai.
 Máté bíboros, salzburgi coadjutor és németországi
 legátus.
 Mátyás „pixidarius de Koppán“.
 Mátyás hunyadi káplán.
 Maylád István erdélyi vajda.
 Mekcsei László.
 Mendl budai zsidó.
 Miksa (I.) német császár.
 Miskolczy János, György őrgróf ügyvédje.
 Monostor (Hunyadban) kenézei és polgárai.
 Móre Gáspár gyulai vicevárnagy.
 Móre — Gyepesi — Péter, Frangepán Beatrix fa-
 miliárisa.
 Mosch von Moritz Félix ratibori kapitány.
 Nadler Simon „zu Warasdin“. (Varasdról.)
 Német Tamás gyulai udvarbíró.
 Neustetteni vagy Neuenstetteni János, György őrgróf
 tanácsosa.
 Oláh János gyulai bíró.
 Olomóczi Gábor juris utriusque doctor, egri kanonok
 és Hippolit püspök vikáriusa.
 Orlocsics (Orlochych) Duim, szokoli, rippachi és bé-
 lai várnagy.
 Pathócsy — Iregdi — Péter, hunyadi várnagy.
 Paulus Bohemus.
 Perényi Imre nádor.
 Perusics Gáspár osztrovicai várnagy „in districtu
 Buzan“.
 Péter apostoli protonotárius.
 Péter bazini és szentgyörgyi gróf, országbíró és er-
 délyi vajda.
 Planscher Sebestyén.
 Posadovszky János.
 Prandtner N.
 Racsicsevics (Rachychewygh) Zsigmond és Sper-
 csics (Sperchygh) János merzyni várnagyok.
 Raczka vagy Rattka (helyesen: Rátkay) László.
 Raven János, Torquatus János bán notáriusa.
 Reichersdorffer György királyi tanácsos és titkár.
 Rokonok mezőváros közönsége.
 Rudiger Miklós.

Sadobrych — de Scardona — Péter, váradi kanonok, gyulai várnagy.

Saltzmann Pongrác.

Sawrmon Konrád „der ellter“ és „der Elder, Burger zw Breslaw“.

Scardonai káptalan.

Schmalcz Frigyes erdélyi kamaraispán.

Schlesinger Menyhért.

Schreibersdorff Lipót.

Serjéni Mihály.

Shtanczl Mihály.

Sidlowitz Kristóf krakkói várnagy, kapitány és lengyel kancellár.

Simai Mátyás békési alispán.

Stetner Jakab.

Stockher Jeromos, Pagl Sebestyén szolgája.

Stolcz György.

Stoss Benedek, varasdi udvarbíró.

Strasanschak Imre „alias walpotus seu officialis ad castrum Crapinense“.

Strasser Engelhart krapinai kapitány.

Szakáli Dán (Dan de Zachal) Zsidóvár és Lugos várnagya.

Szalkán László.

Szapolyai János erdélyi vajda.

Szentimrei András deák, hunyadi várnagy.

Szilasi Balázs gyulai várnagy.

Szladoevics (Zladoewych) György, Jappra és Obrovác várnagya.

Sztrelár György budavári ajtónálló.

Tetzel Kristóf „der Ellter zu Nürnberg“.

Torquatus János, Corbavia comese, dalmát-horvát-szlavón bán.

Török Bertalan temesi ispán.

Tumperger Kristóf özvegye, Margit.

Turóczi János varasdi alispán, Dobóczi Hobetics Boldizsár, Szlavónia viceprotonotáriusa, Tomadóczi Mihály körözszi szolgabíró és társai.

Turóczi Miklós királyi udvarmester, majd országbíró.

Turzó — Bethlenfalvi — János.

Ujlaki Ferenc pozsonyi prépost és királyi titkár.

Ujlaki Lőrinc herceg.

Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán.

Ungnad János br. cilli-i kapitány.

Váci püspök.

Vári község tanácsa.

Venediger György, rokonoki várnagy, majd medvedvári udvarbíró.

Venediger Tamás budai polgár.

Verbócz tartomány közönsége.

Verbőczy István, a magyar király summus cancellarius-a.

Veszprémi püspök.

Vilmos bajor herceg.

Vilmos és Lajos bajor hercegek.

Wann Péter és Konrád tűzérek.

Weiszpracher (de Weisbriach) Ulrik özvegye Gertrud.

Weynman János dr. budai lakos, György örgróf embere.

Weytte István, György örgróf volt szolgája.

Wragovicz (Wragoycz) Péter.

Zalaházi Tamás egri püspök, királyi kancellár.

Zágrábi káptalan.

Zehenntter János pettaui polgár.

Zoltai Gáspár és Nagy Ambrus csanádi várnagyok.

Zwchy — Felsőlindvai — Tamás.

Zsigmond lengyel király.

Ezekon kívül igen sok becses összeírást, jegyzéket, feljegyzést, stb. találunk a brandenburgi levéltárban. Így pl. bőven vannak a levéltárban kiadási és bevételi regisztrumok, introitus et exitus proventuum pecunialium, proventus összeírások, ratio-k, ratio rerum et bonorum, introitus et exitus porcorum, ovium, stb., gazdasági, hadi, bútor, bor, stb. inventariumok, urbáriumok, adólajstromok, taxa exercitualis összeírások, azután jobbágy-, kenéz-, zsoldos-névsorok, adózók névsora, numerus jobagionum, keneziorum, solutio stipendiariorum, oklevelek jegyzéke, levéltári lajstromok, termény összeírások, census-, subsidium-jegyzékek; panaszok, hatalmaskodások, tanúvallomások, perek, kártételek, stb. jegyzéke, memoriálisok, ordo solutionis salariorum-ok, conventiók, instructiók, mindenféle számadások s ezek töredékei, cedulá-k, substantialis signaturák, jelentések, responsiók, capitulák, supplicatiók, oratiók, fogalmazványok, azután vegyes természetű feljegyzések, mindenféle fragmentumok. E latin nyelvű íráson kívül vannak német nyelvű: Rechnung-ok, Registerrek, Handlungok, Ordnung-ok, Auszug-ok, Antwort-ok,

Artickel-ek, Unterricht-ek, Bestellzettelek, Verzeichniss-ek, Vermerck-ek, Pergrecht-puech-ok, stb., amelyek a latin nyelvűekkel együtt Gyula, Hunyad, Kosztel, Krapina, Lippa, Lukavec, Medve, Rokonok, Solymos, Thabor, Verbócz és Vingárt várakra és tartományaikra vonatkoznak.

Noha a brandenburgi levéltár magyar vonatkozású okleveleinek bő regesztái és kivonatai mind birtokunkban vannak, mégis e dolgozat keretében azoknak közzétételéről szó sem lehet, de az oklevelek és a még ezeknél is becsebb missilis leveleknek tartalmát legalább válogatva ismertetni óhajtjuk.

Így pl. kuriózumképpen ki kell emelnem Weynman budai orvos és György örgróf emberének egy levelét, melyben urának II. Lajos királyt így jellemzi: „Ich seahe und mergk by königliche Wirden: *ausz dem augen, ausz dem herczen*“.³⁷

Nem kevésbé érdekes az a kedvezőtlen vélemény, amelyet Frigyes ligniczi herceg nyilvánít 1526-ban Magyarország kormányzásáról és II. Lajosról Kázmér brandenburgi örgrófnak, írván: „Aber yme Regiment zw Hungern unnd Behemenn gehet es fast wuste zwhe unnd ist zw besorgenn das es seynner königlichen Maiestath mehr schadenns dann nutz unnd fromenn eynfurenn wirdt. Und das kompt alleynne aus deme, das seynn ko. Math. *nicht selber regiret*, sunder ander lewthe, die nicht seynner Math. fromen, sunder alleyn yr aigenns suchenn regieren lest“.³⁸

II. Lajos király feleségére, Mária királynéra nézve jellemző az a levél, amelyet 1523-ban írt Albrechthez, a német lovagrend nagymesteréhez és brandenburgi örgrófhhoz. Úgy látszik, már elfeledte őt — írja Mária — mert régen nem írt, pedig ő mindennap buzgón imádkozott érte. Írja meg, hogy használt-e az imádság. Egy-két fillérért („pfenich“) eladhatna neki jámborságot („frumkayt“) — „wen ich hab fil zw fil frumkayt“.³⁹

Találóan jellemzi a magyar politikai helyzetet 1529-ben ugyancsak Weynman doktor, amidőn György örgrófnak írja, hogy a jámbor magyarok már annyira vannak, hogy „sie sindt iczundt mit den Kristen und morgen mit den Thurcken“.⁴⁰

³⁷ Brandenburg. Lit. 1086/6.

³⁸ Brandenburg. Lit. 1132.

³⁹ Brandenburg. Lit. 1193/11.

⁴⁰ Brandenburg. Lit. 1123/10.

Nevezetesek azok a levelek is, amelyekkel Jagello Anna hercegnőnek, II. Lajos nővérének Károly királlyal (Kwnig Carel, később V. Károly császár) való házasságát akarják előkészíteni. Maga Anna is levelez ezen ügyben a közvetítővel, Kázmér brandenburgi örgróffal.⁴¹ A levelezés 1519 júliusától 1520. végéig folyik II. Lajos nővére Anna, továbbá György, illetve Kázmér örgróf között és II. Lajos király is Budáról Kázmér örgróffhoz egyre-másra írja a könyörgő leveleket.

Már 1519. július 13-án ír II. Lajos király György örgrófnak, melyben jelzi, hogy nővérét, Annát, V. Károly királyhoz óhajtaná nőül adni, s kéri, hogy e terv végrehajtásában legyen segítségére.⁴²

1520. június 28-án, Budán kelt sajátkezű levelében Lajos király nagyon kéri Kázmér örgróft, hogy legyen rajta „domit di heiret *mitt* Kwnig Careln ein furgang gewin, willen mir in allen genoden erkennen, dan uns *itcz nichts hochers an ligt, dan di heirett*“.⁴³ 1520. július 13-án a budai várból újabb sajátkezű levelet ír e tárgyban Lajos király Kázmér örgrófnak: „Rogamus vos amore maiori quo possumus, ut velitis facere omni diligentia apud sacratissimam cesareum et Caroluum (így!) principem tanquam dominum et *superiorem omnium regum*, fratrem nostrum, in quo post Deum omnem spem bonam habemus et posuimus, laborare et cooperari in negatio nupciarum unice sororis nostre carissime, quia non inveniet fideliorum fratrem sibi cesarea maiestas, quam nos erimus perpetue eum omni potentia nostra.“⁴⁴ Ugyanezen év november 23-án ír még Lajos király Kázmérnak, melyben kéri, hogy egyetlen nővére ügyét „last... pay kayserlicher Maiestat befohlen sayn, das sy wol awsgericht werdt“.⁴⁵

Nevezetes adatokat tartalmaz e levéltár a XVI. századi földesúri bíraskodásra vonatkozólag, melynek részletei eleddig még eléggé ismeretlenek. (Ld.: Werböczi, Hk. III. 25., 26., s kk. titulusokat, *Hajnik*: A magyar bírósági szervezet és perjog, 97. s kk. ll.)

Nálunk a középkorban a nagy uradalmak tulajdonosai rendszerint nem, vagy csak ritkán tartózkodnak uradalmaikban. Ezek a nagy urak rendszerint magas udvari

⁴¹ Brandenburg. Lit. 1031., 1193/5., 6., 7.

⁴² Brandenburg. Lit. 1031/1.

⁴³ Brandenburg. Lit. 1193/2.

⁴⁴ Brandenburg. Lit. 1193/4.

⁴⁵ Brandenburg. Lit. 1193/3.

vagy országos méltóságokat viselnek, vagy pedig több vár és tartomány urai voltak, s ennél fogva váraikban, uradalmaikban nem is tartózkodhattak. Ennek következménye volt, hogy a földesúri bíraskodást jó részben várnagyaikra bízták. Így volt ez György örgróf uradalmaiban is. Hiszen György kezdetben Budán, majd Ansbachban tartózkodott, s így ő is kénytelen volt várnagyait több-kevesebb joghatósággal felruházni s így lehetett ez a többi nagyúr ingatlanán is.

A várnagyságot a földesurak igyekeznek lehetőleg tekintélyes embereknek adni, s így lesz pl. 1524-ben Gyula várnagya a horvát származású Scardonai Sadobrich Péter váradi kanonok, aki azonban a neki átengedett jurisdícióval nem nagyon lehetett megelégedve, mert 1527-ben, midőn ura, György örgróf ráveszi, hogy a gyulai udvarbírószágot is fogadja el és vegye át, ezt nem szívesen teszi és ekkor nem minden él nélkül azt is megemlíti, hogy ő kitűnő várnagy, noha hatalma nincs, mondják is neki némelyek: „Quare accepisti castellanatum, si non habes potestatem?”⁴⁶

Amidőn Békés János a hunyadi, majd gyulai várnagyságról lemondott, helyére Simay Mátyás békési alispánt ajánlják György örgrófnak, már csak azért is, mert „Hungariorum legum et institutionum gnarus”. Később Simay tényleg gyulai várnagy lett.⁴⁷

A nehezebb időkben megtörtént az is, hogy a kiszemelt a várnagyságot nem fogadta el. Így pl. Ferber János, György örgróf titkára és békési plébános 1528. szeptember 14-én Bécsből Löcz Jánosnak írja, hogy ilyen veszélyes időkben nem akar Gyulán sem várnagy, sem udvarbíró lenni.⁴⁸

Ha valahol várnagyváltozás állott be, s a várnagyot kellően megindokolt kérelmére elbocsátották, megfelelő leltározás és elszámolás után a távozó várnagynak megadták a felmentvényt, mint ahogy pl. György örgróf Békés János familiárisnak, aki „in officio casteolonatus (így!) castris nostri Gyula constitutus fidelis et grata nobis exhibuit servitia”, távozásakor a felmentvényt megadja.⁴⁹

⁴⁶ Brandenburg. Lit. 1226/9.

⁴⁷ Brandenburg. Lit. 1065/20., 26.

⁴⁸ Brandenburg. Lit. 1065/14.

⁴⁹ Brandenburg. Lit. 1065/45. 1528-ban Ahorn gyulai várnagy elbocsáttatván, előbb mindenről elszámol, s azután távozik. 1065/12. — Számadásai megvannak 1056/23. és 25. jelzet alatt.

Az új várnagy hivatalba lépése rendszerint valamely hites ember jelenlétében és bizonyága mellett történt, mint ahogy pl. 1504-ben, midőn Bikali Bikli János távozik a hunyadi várnagyságból és a várat Enyingi Török Imrének és Kisasszonyfalvi Istvánfy Istvánnak adja át, ehhez az aktushoz Péter szentgyörgyi és bazini gróf országbíró és erdélyi vajda a maga részéről Pletherniczei György mestert, „curie regie ac stili wayuodalis nostri” notariust rendeli ki.⁵⁰

A várnagyok hivatalba lépésük előtt uruk kezébe esküt tesznek és tartoznak uruknak írásban reverzalist kiállítani arról, hogy a rájuk bízott várat uruk kívánságára bármikor visszabocsátják, amire a brandenburgi levéltárban számos példa van⁵¹.

Sem a várnagy, sem vicéje szolgálati ideje alatt a várból engedély nélkül nem távozhatott. Midőn pl. 1529-ben Móré László lett a gyulai vicevarnagy, ez többek közt arra kérte György örgrófot, hogy évenként „ter aut bis ad lares proprias” mehessen, amely kérést György kereken elutasítja.⁵² Ezzel szemben György örgróf gyulai várnagyaitól megköveteli, hogy közülök egyik, ha ő hívja „ad congregationes Budam”, jelenjen meg, ha pedig az örgróf nincs Magyarországon, akkor egyik várnagy az országgyűléseken mindig köteles jelen lenni, s épenígy egyik várnagy tartozik mindig a vármegyei közgyűléseken is résztvenni.⁵³

A várnagyok jogait, kötelességeit, honoráriumát általában a szegődménylevél szabályozta, ebben van tehát fizetése, sallárium is meghatározva. A várnagyok fizetése, a tisztséggel járó nagy felelősségre való tekintettel, elég magas volt. Ugyanis, míg pl. György örgróf egy familiárisának évi fizetése 60 forint, ügyészének évi javadalma pedig 50 forint és egy-egy rend téli és nyári ruha volt,⁵⁴ addig Patócsy Péter hunyadi várnagy és ispán évi fizetése 158 forint, kilenc ló tartással, azután jár neki tíz hordó bor, 50 sertés, 40 juh, 150 hunyadi köből búza, ugyanannyi köből zab és a bírságpénzek megváltása fejé-

⁵⁰ Brandenburg. Lit. 1231/24.

⁵¹ Brandenburg. Lit. 1103., 1104., 1100., 1099., az 1065/9. jelzetű pl. Sadobrich 1528. július 13-án Gyulán kel reverzálisa, stb.

⁵² Brandenburg. Lit. 1065/41., 1065/28.

⁵³ Brandenburg. Lit. 1065/4.

⁵⁴ Pl. 1517-ben Zuhodoli János deák familiáris fizetése évi 60 frt. volt. Brandenburg. Lit. 1076. és 1065/2.

ben a konyhára évi 50 forint. Ezzel szemben a megye és a vártartomány bírságpénzei teljes összegben György örgróftól illetik.⁵⁵

A várnagyok salláriuma azonban a XVI. század első felében emelkedő tendenciát mutat, ugyanis 1520-ban a gyulai várnagyok fizetése már jóval magasabb, mint Patócsyé volt, mert ekkor már évi 182 forintot, hordónként 10 forinttal megváltható 14 hordó bort, 175 gyulai köből élest, 50 sertést, egy légely olajat, vagy helyette pénzben öt forintot, két rend ruhára 24 forintot és konyhára évi 80 forintot kapnak. Ezenfelül nekik jut a bírságpénzek fele, ha az nem több egy forintnál, „magna vero bírsagia, que concernunt amissionem capitis, bonorum et rerum et libertates nundinarum, de illis et similibus non plus nisi unus florenus ipsis castellanis cedet”, a többi pedig az úré.⁵⁶

A várnagyok kötelessége volt a vár kapukulcsainak őrzése, a várbeli élet szabályozása, a várkapuk nyitása és csukása rendjének megállapítása, gondoskodás, hogy a várban mindig kellő mennyiségű élelem és hadiszerelegyen felhalmozva, gondoskodás a vár hadiszereinek, fegyvereinek (főleg puskák, ágyúk) karbantartásáról, a vár építményeire, erődítményeire való felügyelet, ezeknek javítása, karbantartása, a várkatonaság, várórség és várbeli egyéb személyzet feletti felügyelet és ezeknek rendbentartása. Békében a várórség és személyzet létszáma csekély, hiszen ilyenkor a vártartományban való rendőri szolgálat ellátására kevés ember kellett. Veszély esetén a várnép létszáma nagyobb. Így pl. 1529-ben Sadobrich Péternek Gyulán a tiszti személyzetén kívül 79 gyalogja, 46 lovasa, 14 molnára és ácsa, 8 öre, 1 kertésze s egy majorosa volt, ezenfelül Vizesi Tóbiás 50 lovassal Gyula városában állomásozott. Noha a tiszti közegekkel együtt több, mint 200 ember fölött rendelkezett Sadobrich várnagy, megelégedve még sem volt, mert György örgróftól még 32 cseh vagy morva gyalogost kért, azzal az indoklással, hogy a várbeliek mind „hungari sunt et ego solus croatus”, továbbá, hogy a cseh-morva zsoldosok kis igényűek, kisebb fizetéssel is beérik, „nec petunt Sloff-

⁵⁵ Brandenburg. Lit. 1065/6.

⁵⁶ Brandenburg. Lit. 1056/18., 1065/4.

Trwnk, quum vina hic sunt in caro foro", s ezenfelül kér még két bombardistát.⁵⁷

A várnagy tisztéhez tartozott még a vártartomány tiszti személyzetének időnkénti megszámloltatása. A gyulai várban bevezetett rend szerint ennek a megszámloltatásnak havonként kellett történni. „Item primum — írják az utasításban — quod *omni mense* cum universis hominibus officia aliqua habentibus coram castellano, provisore curie et iudice civitatis ponatur ratio de omnibus proventibus parvis et magnis, quocunque nomine appellentur.”⁵⁸

A várnagy tartozott — különösen háborús veszedelem idején — a vártartomány népének hangulatát, magatartását is figyelemmel kíséreni. Így pl. Sadobrich a János és Ferdinánd pártiak küzdelmei idején többször kénytelen urának jelenteni, hogy a föld népe inkább János király pártjával rokonszenvez, vagy pl. 1520-ban Békés János és Szentimrei András hunyadi várnagyok jelentik György örgrófnak, hogy a Monostorhoz tartozó népek a rájuk kirótt adó, stb. megfizetése ellen „*diversas sub silencio coniurationes fecerunt*” és naponta állandóan most is „*faciunt... extra loca consueta congregationes et more Sicularum* proclamant, ut si quispiam in eorum congregationes venire recusarent, eorum domos distraherent”.⁵⁹ Más szóval tehát a monostoriak kapzsjára hányással fenyegetik meg azokat, akik a titkos gyűlésekre eljönni nem akarnak.

Mindezek mellett a várnagyok fő kötelessége a vár és tartománya népe fölötti *bíráskodás*, még pedig rendszerint másodfokon, mert az elsőfokú bíráskodás a mezővárosok tanácsának, a falvak bíráinak kötelessége volt. Így pl. Gyula város bírása a tizenkét esküdtel (tanács) bíráskodik polgári és büntető (criminal.) ügyekben.⁶⁰

A vár bíróságának — *judicium castrum* — *tagjai* a várnagyok, a vicevárnagy, ha ilyen is van, és az udvarbíró. Tehát a középkor rendje szerint ez is társas bíróság és pl. az udvarbíró önmagában, a középkor felfogása szerint, nem is bíráskodhat, aminthogy a gyulai polgárok egy ízben hevesen vitatták is, hogy az udvarbíró „nullam

⁵⁷ Brandenburg. Lit. 1027/40.

⁵⁸ Egy 1520. körül: „Ordo quem dimittere volumus in hoc castro nostro Gywla” című rendtartásnak első pontja. Brandenburg. Lit. 1056/36—37.

⁵⁹ Brandenburg. Lit. 1056/17.

⁶⁰ Brandenburg. Lit. 1073/6—7. és 11.

potestatem iudicandi habet", ha pedig nincs egyes bírói hatalma, „quare tunc nos in presentia sua respondere et iudicare facit?” kérdik György örgróftól a gyulaiak. Így tehát az udvarbíró, mint *coiudex*, tagja ugyan a várna gyi curiának, de saját külön praesentiája — legalább is Gyulán — nem volt.⁶¹

A várna gyi bírászkodás rendes *színhelye* a vár *előudvara*, és amidőn Hunyadon lábrakapott az a visszaélés, hogy a várna gyi bíróság holmi kocsmákban bírászkodott, akkor az éppen Hunyadon jelenlévő Lötz János ezt a helytelenséget nyomban betiltotta, s erről urának jelentést is tett, írván, hogy: „Es ist vor alter herkommen, das man die gericht im *vorhoff* des Schlos gehalten, nun ist es aus deren ambleut widder willen dohin komen, das sie ytzo in den Weynhewsern gehalten werden, das e.(uer) f.(ürstlichen) g.(naden) schympflich und nachteilig, wie wol ich sulchs bey dem hoffrichter abgeschafft.“⁶²

A bírászkodás „*secundum ius et equitatem*”, és „*iuxta regionis et loci statuta et consuetudines*” történt. Jogforrások az országos jogon kívül, a királyi, esetleg földesúri privilégiumok, a vidéki és helyi szokásjog és a helyhatósági szabályrendeletek, amelyeket a várna gyi bíróság tagjainak, a városok, falvak bíróságának ismerni kellett.⁶³ Sadobrich várna gy egy ízben nem minden dicsekvés nélkül ura előtt fel is említi, hogy mivel várna gy társa nem ismeri a (helyi) jogot, így minden teher az ő vállára van helyezve. „*Socius meus aperte dixit — írja — quod ipse nichil in consuetudinibus huius regni et sic omnia humeris mei sunt imposita.*”⁶⁴

A földesúri bíróság harmadik és utolsó fóruma maga a földesúr, a mi esetünkben tehát György örgróf. Tehát a községi bíróságtól a per fellebbezés folytán a várna gyi vagy vicevárna gyi bíróság elé került, ahonnan a fellebbezés a földesúr elé történhetett. Ez utóbbi lehetőség a gyulaiaknak pl. nem nagyon tetszett, különösen akkor, midőn György örgróf már nem Budán, hanem Ansbachban lakott, mert hiszen Ansbach Gyulától 160 mérföldnyire volt és az utazás Gyuláról ide 25—26 forintba került, ami akkor igen sok pénz volt,⁶⁵ s ezenfelül a magyarok nem

⁶¹ Brandenburg. Lit. 1073/13—14.

⁶² Brandenburg. Lit. 1127/50.

⁶³ Brandenburg. Lit. 1073/6., 7., 8.

⁶⁴ Brandenburg. Lit. 1226/29.

⁶⁵ Brandenburg. Lit. 1077/5.

szívesen mentek ügyeikkel „in alienis partibus, ubi linguam penitus ignoramus”.⁶⁶

Részint a földesúr és kúriájának az uradalmaktól való nagy távolsága, a távolsággal járó közlekedési nehézségek és a magas útiköltség, részint a nyelvek különbözősége okozhatták a gyulai uradalomban, hogy két fórumon (községi bíróság és várnagyi vagy vicevárnagyi bíróság) hozott ítélet után, még ha azok esetleg egybehangzók is, a földesúrhoz való fellebbezés helyett, szinte ennek pótlásaképpen, végleges döntés (finalis determinatio) végett a pert választott bíróság („coram probis et honestis tam nobilibus, quam plebeis viris”) elé engedték vinni, még pedig a további fellebbezés *kizárásával*, „sine ulla appellatione ulteriori”. Látjuk tehát, hogy a jelen esetben a választott bíróság költség és fáradság kímélése szempontjából igénybe vett kiegészítő intézmény. Rokonszenvenessé tehetette ezen intézményt a nép előtt az a körülmény, hogy közülük való plebejus emberek is tagjai lehettek e bíróságnak.⁶⁷

Akár valamely mezőváros, falu, várnagyi vagy választott bíróság hozott ítéletet, ezt, az ügy beható ismeretetésével, tudomásvétel végett a földesúr elé kellett terjeszteni. A földesúr az eljárást és ítéletet vagy helyesli, vagy rosszalja, és ez utóbbi esetben megtörténik, hogy a földesúr az eljáró bíróságot igazolójelentés tételére szólítja fel.

Így pl. György örgróf 1529-ben helyeslően veszi tudomásul, azaz helybenhagyja Sadobrich Péter, illetve a *judicium castris* Gyula azon ítéletét, amelyet Fülléres László hatalmaskodási ügyében hozott. Ez ugyanis 1529-ben megtámadta egy gyulai polgár házát és a polgárt is súlyosan megsebezte. Ez tehát *effusio sanguinis*-szal párosult *invasio domus* volt, amiért László „*de jure meretur in rota contundere*”. Azonban a várnagyi bíróság Lászlót előbb 100 forintra, majd némelyek közbenjárására 80 forintra büntette. Azonban László az ítélettel nem volt megelégedve, pedig — jelenti Sadobrich — ha 100 forintra ítélte volna is, ezt a pénzt egyhavi kalmárkodással megkeresi.⁶⁸

Ezt az ítéletet, mint alternatív döntést, a várnagyi

⁶⁶ Brandenburg. Lit. 1073/13—14.

⁶⁷ Brandenburg. Lit. 1065/26.

⁶⁸ Brandenburg. Lit. 1127/46.

György örgróf elé terjeszti, aki 1529. június 29-én Ansbachból írja, hogy: „Ladislaus Fylieres corpus simul cum bonis suis jure perdidit”, helyesli, hogy atyja és barátai kérelmére „ex gratia centum aureorum mulctam ei irrogatis”.⁶⁹ György örgróf tehát a második ítéletet elereszti a füle mellett és nem veszi tudomásul, hanem az első ítéletet fogadja el, ami földesúri erszénye javára húsz forint pluszt jelentett.

Ugyancsak 1529-ben György örgróf egy jelentésből arról értesül, hogy Gyula város tanácsa Somogyi Ferencet és Oláh Jánost „in gravi atque atroci injuriarum causa sine omni judiciali indagine in pristinum honoris statum” restitálta. Az örgróf ezt rosszalja és megparancsolja, hogy a legközelebbi futárral írják meg, „quam ob causam id a vobis factum sit”, tehát igazolójelentést kér arról, hogy miért történt ez bírói vizsgálat nélkül?⁷⁰

Ezenfelül a földesúr, illetve a mi esetünkben György örgróf, megkövetelte, hogy a nevezetesebb perek állásáról őt állandóan tájékoztassák azért, hogy ha a gyulaiak vagy mások Ansbachba utazva bizonyos ügyekben hozzáfordulnak, legalább tudja, hogy miről van szó. 1529-ben pl. György örgróf Asztalnok Péternek és Oláh Jánosnak éles szemrehányást tesz azért, hogy noha érthetően megírta nekik, hogy ügyeiben miként járjanak el, mégis hiába fáradott, mert a perekben nem optime, hanem helytelenül járnak el, jelentéseket tőlük sosem kap, vagy ha kap, azt nem érti meg, mert homályosan, hebehurgyan írják meg a jelentést. Hogy pedig mindez így van, azt onnan tudja, „nam miserum vulgus quotidie magnis impensis hinc ad nos proficiscuntur (így!) atque res proprias domi negligunt et nihil tamen apud nos assequuntur, quum nonnunquam *ad nos nulla* omnino informatio mittitur”.⁷¹ A szerencsétlen föld népe tehát szinte naponta elmegy földesúrához Ansbachba igazságot keresni, nagy költségbe veri magát, otthoni dolgait elhanyagolja és még sem tud semmi eredményt elérni, mert ő részükről (t. i. Asztalnoktól és Oláhtól) soha semmiféle információt nem kap, s így az ügyeket nem ismeri. Hogy ez a visszás állapot megszűnjön, Asztalnoktól és Oláhtól minden eddig kapott megbízást és hatalmat ezen levelével visszavon, s ezen hatalmat

⁶⁹ Brandenburg. Lit. 1065/37.

⁷⁰ Brandenburg. Lit. 1065/43.

⁷¹ Brandenburg. Lit. 1065/38.

átengedi Sadobrich-nak, illetve a gyulai várnagynak és udvarbíráknak azzal, hogy minden pert legjobb belátásuk szerint (*summa diligentia et vestro optimo iudicio*), az igazság és méltányosság alapján intézzenek el.

Az Asztalnokhoz és Oláhhoz intézett földesúri leirat eredetiben így hangzik: „*Licet vobis antehac mandaverimus, ut quecunque cause et negotia in nostra absentia acciderint seque offerrent, ea ad nos referrentur aut qua in re nostra sententia requireretur, ut hanc nostro nomine fideliter exequeremini et multas aliasque causas pro virili optime tractaretis, verum id a vobis hactenus haud factum est, nam miseri nostri subditi gravibus expensis hinc ad nos proficiscuntur, sua interim domi negligentes, nihil tamen apud nos proficientes. Sed ne posthac magis eveniat, commissam nostram potestatem his literis nostris rursum a vobis auferimus, hancque nostris castellanis et provisoribus Gulensibus tradimus atque committimus. Hoc latere vos noluimus, ut inde vos comparare possitis. Datum...*” stb.⁷²

Sajnos a levél az elvont potestas tartalmát nem részletezi, de az mindenesetre több lehetett, mint amennyi a községi bírakat *de iure et consuetudine* rendszerint megillette.

A földesúri bíróság legelső tagozata előtt keresettel meginduló perben az actor, azaz a felperes, vádló, szembenáll az *accusatus*-szal, *reus*-szal (*rea*), azaz alperessel vagy vádlottal. Úgy látszik, nemcsak természetes, de jogi személy is lehetett legalább is büntető per alanya (egyetemleges felelősség), sőt jogi személy fej és jószágvesztésben is elmarasztható volt. Ugyanis egy 1520 körül kelt írásban olvassuk, hogy: „*item, si aliqua villa vel communitas vincetur in capite et bonis, extunc nihil solus quam unum florenum accipiant* (t. i. a várnagyok) *et non ab unoquoque vel singulo.*”⁷³

A bíróságnak a keresetet el kellett fogadnia és a pert tárgyalnia kellett, nehogy a felperes az igazság kiszolgáltatás megtagadása miatt, „*ob denegatam iustitiam*” panaszt emelhessen.

A pert szóbelileg (*diligens discussio*) tárgyalták, azonban a perfolyamról, a bizonyításról, a bizonyító esz-

⁷² Brandenburg. Lit. 1065/44. Szövege hasonló az 1065/38. jelzetű és Sadobrich-hoz intézett levél szövegéhez.

⁷³ Brandenburg. Lit. 1065/4.

közökről keveset tudunk. Adataink mégis annyit elárulnak, hogy esküvel és tanúvallatással (*inquisitio*) is bizonyítanak. A bizonyítás befejezése után a bíróság kimondta az ítéletet (*sententia*).

A meghozott ítélet elleni perorvoslatok: a fellebbezés és a perújítás (*novum*).⁷⁴ A fellebbezés helyébe léphet a pernek másod- vagy harmadfokon választott bíróság elé való utalása is. Ugyanis a fellebbezés a földesúr személyes bírósága elé a várnagyi bíróságon keresztül történt. A várnagyi bíróság a fellebbezett pert a maga kíséző javaslatával terjeszti a földesúr elé, s ilyenkor javasolhatja a választott bíróságot, mint harmadik és utolsó fórumot. Így pl. Oláh János gyulai polgár egy ízben egy pert a földesúri bíróság elé fellebbezett, amire Sadobrich várnagy azt javasolja, hogy a per „*medio proborum hominum nobilium debito modo*” a várban újra tárgyalassék és most már „*absque ulteriori appellatione*” hozassék végítélet.⁷⁵

Az egyszer már megkezdett bűnpert a felek, úgy látszik, fiskális okokból is, maguk közt, perenkívüli egyezséggel be nem fejezhették, legfeljebb akkor, ha a várnagy a földesúr engedélyével ehhez esetleg hozzájárult. Így pl. a Somogyi Ferenc és Oláh Sebestyén gyulai polgárok közt folyó perben a várnagy nem engedte az ügyet egyezsége vinni, amire idézzük eredetiben Sadobrich idevonatkozó jelentését, melyben a közte és a fentiek közt lefolyt tárgyalást a következőképpen írja le: Somogyi Ferenc „*Sebastianum filium Johannis Olah propter abductionem uxoris sue et asportationem certorum bonorum suorum coram communitate Gywleni furem et latronem nominaverat. Tunc uterque eorum in seipsos precogitans, quod ex hinde multa mala ac damna utrisque provenire possent, miserunt ad me sub certo colore petentes, ut eisdem concederem inter seipsos pacem et concordiam facere. Quibus ego respondi: boni fratres, nolem me ipsum decipere, si petitis ut concederem pacificari ratione abductionis uxoris Francisci et exportatione rerum suarum, hoc nequam facere audeo absque speciali mandato et commissione illustrissimi principis domini mei gratiosissimi, ex quo res gravissima est. Qui videntes, quod ego intellexi maliciam eorum, quomodo me volebant decipere, quasi sub ridendo responderunt: Nos non petimus de hoc, quum iam ipsi*

⁷⁴ Brandenburg. Lit. 1065/24.

⁷⁵ Brandenburg. Lit. 1073/12.

pacificati sunt istomodo: Sebastianus filius Johannis Olah restituit uxori Francisci Somogyi honorem coram bonis et probis viris et dixit sibi: Bona domina, rogo te, parcas mihi, si in aliquibus contra te excessi. Cui ipsa pepercit et ab ipso quoque Sebastiano veniam petiit.

Sicque domine provisor parcatis nobis, ipsi nec debuerunt a te petere licentiam pacificandi, ex quo nec fuerunt coram te in iudicio. Quibus ego respondi, quod sive fuerunt coram me, sive non, habeatis bene in memoria, quod neque concessi huiusmodi pacem et neque concedo.⁷⁶

Mivel ez esetben az eljárás az alsófokú bíróság előtt, úgy látszik, hivatalból üldözendő bűncselekmények miatt már megindult (a sértett lopás és rablás címén tett feljelentést), így Sadobrich-nak ura speciális engedélye nélkül tényleg nem állhatott módjában a békés egyezséghez hozzájárulni.

Arra is volt eset, hogy a földesúr, György, az eléje terjesztett perben maga írta elő a további eljárás mikéntjét, amint pl. a Somogyi Ferenc contra felesége és Spada Tamás perében történt, amikor az örgróf megszabja, hogy a várnagyi bíróság vagy vizsgálja felül az ezen ügyben már meghozott ítéletet, és ha azt megfelelőnek találja, akkor hajtsa végre, vagy pedig hozzon új ítéletet, nehogy a felperes denegata justitiá-ról, vagy a vádlottak hebehurgya tárgyalásról panaszkodhassanak.⁷⁷

A jogerőre emelkedett ítéletet követte a végrehajtás, executio.

A gyulai városi és várnagyi bíróság bűnperben ismerte az előzetes letartóztatást in carceribus castris, viszont tilos volt tehetős polgárokat (potiores cives) törvényes ok nélkül letartóztatni. Eltekintettek az előzetes letartóztatástól akkor is, ha az illetőért valaki kezekedett (fideiussio), mint ahogy pl. Oláh János kezekedett fiáért, Sebestyénért.

Sajnos, a földesúri jog tételeit, a polgári és büntető perekben való eljárás szabályait pontosan nem ismerjük, az egyes büntettekről és büntetésekről sincsenek részletesebb feljegyzéseink, csak annyit tudunk, hogy a hűtlenség (pl. Somogyi Ferenc egy ízben infideliseket, azaz János király pártiakat akart „conducere furtim in nocte per na-

⁷⁶ Brandenburg. Lit. 1073/10.

⁷⁷ Brandenburg. Lit. 1073/6—7., 8.

vim", ami által maga is infidelis lett), azután az *invasio domus* és *effusio sanguinis* büntetése fej- és jószágvesztés. A bűncselekmények közt találjuk még a nőrablást vagy nőszöktetést, a lopást és rablást. A bűncselekményeknél súlyosbító körülmény, ha azt értelmesebb ember, pl. bíróságot viselt és törvénytudó egyén követte el.

A várnagyok a vártartomány népe felett nemcsak bíraskodtak, hanem azt igazgatták is. Ezt a közigazgatást azonban mai mértékkel nem mérhetjük. Nincs ekkor szabályozott közigazgatás tételes közigazgatási joggal, hanem a várnagyok a maguk közigazgatási rendelkezéseiket mindig a tényleges adottságokhoz igazítják. — Így pl. 1529. május 15-én Sadobrich, György örgróf kívánságára meghagyja Gyula város tanácsának, hogy „*amodo deinceps nullum obulum dicto Johanni Zapoliensi, nec suis sequacibus dare ac in ullo obedire debeant*". A János pártiak felé hajló gyulai tanács tudomásul vette ugyan ezt az adófizetési tilalmat, de nem hagyta azt megjegyzés nélkül. A tanács nem minden gúny nélkül kijelenti a várnagy előtt, hogy hiszen tudják, hogy ők, mint parasztok, fegyverrel nem védekezhetnek és élelmet is csak saját keserves verejtékes munkájukkal szerezhetnek, de mégis „*ea que hostibus dedimus et in dies dare cogimur, potius daremus defensoribus, si quos haberemus, nam fumum propriis oculis conspicere et sonitum bombardarum auribus audire potestis*". Imre Báthori István nádor és királyi helytartó vára, a szomszéd Világosvár ostrom alatt van, „*ipse regia in persona existit et sibi ipsi adiuuare non potest, quomodo nobis adiuuare vel nos defendere debeat*". — Urunk messze van innen, hogy a magyar király melyik országban van, nem is tudjuk, „*hostes vero propriis oculis videre possumus*".⁷⁸

Midőn 1528 őszén a János párti Czibak Imre a gyulai uradalom jobbágyaira 4000 forint adót rótt ki és azt be is akarta hajtani, Sadobrich azonnal intézkedik, s jelenti György örgrófnak (november 5-én), hogy „*aliam provisionem facere nequivi, nisi commisi civibus Gyulensibus, ut citissime in portis civitatis portas de ligno faciant et semper claudantur porte in tempore, et sic fecerunt. Insuper feci, ut amplissimum fossatum in circuitu civitatis faciant et sic adiunxi omnes colonos in pertinentiis huius*

⁷⁸ Brandenburg. Lit. 1040/11.

castri pro huiusmodi fossato faciendo, et iam quasi tertia pars ipsius fossati parata est."⁷⁹

A várnagyok és udvarbírák, mint a vártartomány központi tiszti közegei mellett ott látjuk működni külszolgálatban a tiszteket vagy ispánokat „*officiales sew Ispani possessionum*”, akik a földesúrnak szintén felesküdt tiszti közegei ugyan, de ezek nem bíraskodnak, amit a források úgy fejeznek ki, hogy „*ullum birsagium accipiant, nisi per iudicem illius loci iudicialiter recognitum fuerit*”. A megítélt és beszédett bírságokról mind a bírák, mind az ispánok jegyzéket tartoznak vezetni.⁸⁰ Ebből tehát arra kell következtetnünk, hogy a tisztek György örgróf uradalmaiban a községi bírák mellett működő végrehajtó közegek, akik gazdasági teendőik mellett bírságok behajtásával is foglalkoznak, de az alsóbbfokú bíraskodást a községi bírák végzik.

Nem tudjuk, hogy vajjon György uradalmaiban a községi bírák kinevezés vagy választás útján kerültek-e tiszükbe, csak Gyula „*oppidum*” bíráiról tudjuk, hogy őket a földesúr meghagyására a mezőváros esküdt polgárai (és nem a város közönsége) választották. Úgy látszik, hogy a gyulai tizenkét esküdt, mint elector testület választott. Így pl. 1529 májusában György örgróf elrendeli, hogy Oláh János gyulai bíró helyett, más alkalmas egyén választandó bírónak. „*Ex hinc iurati cives huius opidi iuxta eorum consuetudinem ac contenta literarum privilegialium eisdem concessarum sub firmissimo iuramento, ut eis moris est Petrum Astalnak in iudicem elegerant, qui propter debilitatem ac decrepitam suam etatem insufficientem ac inbecillem se excusavit, prohibuitque ipsos cives ad vestram illustrissimam g.(ratositatem) appellandi, dicitque annum sui iudicatus in carcere castri libentius, quam in officio iudicatus complere. Sic ultimatim ipsi iurati cives iuxta eorum libertates, ut premissum est, secundum iudicem, nomine Paulum pellificem in officium iudicatus elegerunt.*”⁸¹

Gyulán tehát a 12 esküdt egy évre választ bírót. A választók szigorú esküt tesznek a választás előtt. A megválasztott a választást tartozik elfogadni, a választás visszautasítását meg kell indokolni, mert az ok nélküli visz-

⁷⁹ Brandenburg. Lit. 1044/3.

⁸⁰ Brandenburg. Lit. 1056/36—37.

⁸¹ Brandenburg. Lit. 1065/20.

szautasítás ellen a földesúrhoz lehetett fellebbezni. A bíróválasztást, úgy látszik, a földesúr, továbbá a várnagy és az udvarbírák is helybenhagyták. „Das Richter amts halben zum Gywla haben die Bürger noch alter gewonheyt einen andern richter mit namen Sewtz Paul an Olah Janusch statt verordnet. Dobey es der hoffrichter und Ich auch haben pleiben lassen.“⁸²

A várnagyok és udvarbírák szolgálatukat el nem hagyhatták, s ha a szolgálatból távozni akartak, elbocsátásukat kellően indokolva kérelmezni tartoztak. Így pl. 1528-ban Sadobrich kéri a várnagyságból való elbocsátását, mert Ahorn udvarbíróval nem tud megférni. György örgróf azonban ezt az indoklást nem fogadja el és Sadobrichot nem bocsátja el, ellenben Ahorn távozott. Ugyanekkor Békés is kéri a szolgálatból való elbocsátását, amelyet alaposan meg is indokol, írván, hogy rokonai „et fratres mei tempore adventus cesaris Turcarum ab eisdem interfecti sunt, nunc vero in presentiarum domina mea coniunx impregnatione sua mortua est, iam solum unicum caput habeo“, gyermekei árván maradtak, javairól nem is tudja, milyen állapotban vannak, két szolgáját megölték, kéri tehát a várnagyságból való elbocsátását, „quia iam amplius curam domus vestrae illustratissimae dominationis habere minime possum, nolle et velle oportet circa orphanis et rebus meis providere“.⁸³

György örgróf Békés kérelmét indokoltnak találván, őt a várnagyságból elbocsátotta, s neki 1529. július 2-án a felmentvényt megadta.⁸⁴ Békés azután visszavonult Hunyadra, itt egy házat vett, ezt az örgróf kiváltságolta, s itt élte le hátralévő napjait.⁸⁵

Találunk a brandenburgi levéltárban érdekes jogtörténeti feljegyzéseket is. Így pl. tudjuk, hogy ha valakinek pere volt és hadjárat vagy diplomáciai szolgálat, stb. címen távol kellett lennie, alapos okból perhalasztást kaphatott. 1519-ben pl. II. Lajos király György örgróf összes pereinek tárgyalását azért, mert „nunc vice et in persona nostre Maiestatis ad conventum Frankfordiensem pro creando imperatore Romanorum missus est“, mindaddig, míg a király szolgálatában távol van, elhalaszthatja.⁸⁶

⁸² Brandenburg. Lit. 1127/50.

⁸³ Brandenburg. Lit. 1092/2. és 1065/16., 20.

⁸⁴ Brandenburg. Lit. 1065/45.

⁸⁵ Brandenburg. Lit. 1127/61., 58.

⁸⁶ Brandenburg. Lit. 1056/3.

Azonban találunk a levéltárban egy iratot, amely szerint 1511-ben Zsigmond lengyel király lakodalma miatt, „propter nupcias serenissimi regis Polonie“ Erdélyben az összes perek „fuerant prorogate“, ami egészen különös, mert alig hihető, hogy egész Erdély résztvett a lakodalmon.⁸⁷

Régi perjogunk szabályai szerint perújítást az esetben kérhet valaki, ha mint elmarasztalt, olyan új tényeket vagy bizonyítékokat (novum-ot) tud a végítélet után felhozni,⁸⁸ amely az alapperbe beillesztve, az ítéletet az elmarasztaltra nézve lényegesen kedvezőbbé tenné. 1513-ból van egy példánk, amidőn a báni törvényszék előtt György örgróf mint alperes és Frangepán Mátyásné Laki Thuz Zsófia felperes közt per folyván, György ügyvédje „ex quadam imperitia sua, pro eo etiam, quia in ipsa causa ullam prorsus habebat informationem, respondere neglexisset et ommisisset, unde dicta actrix quandam summam pro se reportasset in ipsius exponentis preiudicium et dampnum valdemagnum“, pedig, ha az ügyvéd válaszolt volna, „et responsionem per suam ignorantiam non neglexisset, sperasset se idem exponens de facili defendere potuisse“, mire a király a perújítást elrendeli.⁸⁹

Úgy látszik, György örgróf alattvalóival szemben a Besthapt vagy Fall (mortuarium) joggal is élt, s úgy látszik, ezen a címen az örökös nélkül elhalt jobbágy hagyatékának harmadrészét igényelte. Így pl. 1525-ben az elhunyt László gyulai szücs hagyatékának egyharmada, azaz 28 forint lesz az örgrófé. („Iuxta contenta literarum privilegialium opidi Gywla ex rebus cuiusdam mortui Ladislai pellificis domino illustrissimo pro tertia parte rerum provenerunt fl. XXVIII.“ Egy másik szöveg szerint: „Item iuxta limitationem civium Gywlenisium et contenta privilegiorum suorum ex bonis mortuorum de bonis Ladislai pellificis provenerunt fl. 28 d.“)⁹⁰

Erdély külön joga szerint nemcsak a fiúk, de az özvegy is az elhunyt apa, illetve férj hagyatékából egyenlő részt kapnak. 1528-ból van egy levelünk, amelyben panasz tárgyát képezi, hogy Csarnai Demeter fia György, anyját, azaz Demeter özvegyét „necnon Michaellem et Franciscum fratres suos carnales natu sibi minores, de bonis et juribus

⁸⁷ Brandenburg. Lit. 1065/2.

⁸⁸ V. ö.: Hk. II. 77., 1492: 51. és 1504: 11. t.-c.

⁸⁹ Brandenburg. Lit. 1231/35.

⁹⁰ Brandenburg. Lit. 1057. — 1056/24.

eorundem paternalibus ipsos *equali jure* concernentibus *preter jura atque leges et consuetudines* istius regni partis Transsilvanie extra eicere niteretur".⁹¹ E szerint tehát Erdélyben az özvegynek férje hagyatékából egy gyermek-rész járt.

A malomtartási jog történetéhez érdekes adalékot olvasunk Sadobrich Péter egy 1527. október 27-én kelt levelében. Itt ugyanis Sadobrich panaszkodik György örgrófnak, hogy Gerlai Ábránffy Péter malmát „*contra consuetudines huius regni*” feljebb emelte (elevavit), amiből az örgrófnak nyilvánvaló kára van. Sadobrich elment tehát Péterhez és megegyezett vele, hogy amint a víz apad, a gyulai és varsányi molnárok „*omnia molendina mensurare debeant*”. Azonban Ábránffy a mérés alól ki akart bújni „*et levavit molendinum suum prout molendinator illustrissime vestre dominationis dicit ultra morem et consuetudinem unam ulnam et dimidia*”. Kéri, hogy a jelenleg Budán tartózkodó Ábránffyval intéztessen parancsot embereihez, hogy revideálják a malom magasságát, mert ha a víz árad, a mérés az örgróf nagy kárára esetleg hosszú időre eltolódik.⁹²

Az eddig közölt részletek mindenesetre bizonyítják, hogy a brandenburgi levéltár nem afféle sablonos családi archívum, amelyben néhány adománylevélen kívül egy csomó idéző-, iktató-, perbehívó, perhalasztó, tiltakozó, nyugtató, stb. oklevéllel találkozunk, hanem sok értékes köz-, jog- és művelődéstörténeti adatot és változatos tartalmú missilislevél anyagot őriznek Münchenben, melynek éppen a sokoldalúság ad különösebb fontosságot.

E levéltárban igen érdekes feljegyzéseket találunk a magyar királyi udvari életre, az akkori politikai mozgalmakra, az egykorú országgyűlésekre vonatkozólag. Többször említik levéltárunk darabjai pl. a bácsi országgyűlést, amelyen urának meghagyására a maga kenézeivel, „*huzsáraival*” Békés János hunyadi várnagy is résztvett. („*Kenesiis sive hwzaronibus in pertinentiis Morzyna et Monosthor, qui Bachiam ad dominum gratiosum venerunt, pro vexillis eisdem sindonem emit domine Johannes, fl. V.*”)⁹³ Ugyancsak többször említik az iratok a híres *hatvani* országgyűlést, amelytől, úgy látszik, György örgróf,

⁹¹ Brandenburg. Lit. 1225/7—8.

⁹² Brandenburg. Lit. 1226/11

⁹³ Brandenburg. Lit. 1056/14

mint a királyi udvarban benfentes és tájékozott ember, rettentően félt. Ugyanis az ezen évből fennmaradt gyulavári számadási feljegyzések szerint az ácsok „tempore motus Hathwan” collocálják a bombardákat és ugyancsak serényen erősítették Gyula várát. Úgy látszik, baj esetén ide akart György bezárkózni. 1524. június 24-én innen a vár egy szolgáját kiküldte „pro exploratione nobilium tempore diete Hathwan in Thwr congregatorum”, azután négy kémeket, „quatuor exploratores in dieta Hathwan” küldött.⁹⁴

A hatvani országgyűlés, mint valami rossz lidércnyomás, Györgynél még később is kísértett. 1529-ben Somogyi Ferenc gyulai polgárt többek közt azzal is megvádolják, hogy „in illa infelici generali congregatione in Hathwan... celebrata contra illustrissimam dominationem vestram proclamasset”.⁹⁵

Érdekes írások vannak a levéltárban az 1514. évi pór-lázadásról, amely leginkább György örgróf uradalmait fenyegette, azután a törökök hadi készülődéseivel, támadásaival, hadműveleteivel, Jajca sorsával, a birodalmi gyűlésekkel, a várak felszerelésével, személyzetével, belső életével foglalkoznak az írások. Találunk a levelekben némi műtörténeti és kultúrtörténeti anyagot is. Így pl. 1518-ban (VI. 24.) a hunyadi várkápolna dedikációjának ünnepén „presbiteris, *scolaribus* et *fratribus* dato prandio more alias solito” 1 frt. 50 dénárt adnak ki.⁹⁶ 1528-ban Hunyad város lakói Györgynél panaszt emelnek többek közt Stolcz György ellen (akit a nép később agyon is ütött), aki igen sanyargatja őket, noha 124 égett ház van a városban. Stolcz ellen azt is felhozzák, hogy ő „etiam et *rectorem schole* nostre pro eo quod supplicationem nostram scripserat ex nostro unanimi consensu, verberibus minatur”.⁹⁷ 1530-ban a számadások még mindig említik a recordáló *scolarisokat*, akik ekkor ezért 5 dénárt kaptak.⁹⁸

Megemlékeznek a levelek a nemzetközi érintkezésekről, házasságkötések tervezéséről, pl. a Szapolyai és a Frangepán családok között, azután igen sok szó esik a

⁹⁴ Brandenburg. Lit. 1057.

⁹⁵ Brandenburg. Lit. 1242/2.

⁹⁶ Brandenburg. Lit. 1056/14.

⁹⁷ Brandenburg. Lit. 1225/3.

⁹⁸ Brandenburg. Lit. 1071/15.

János és Ferdinánd párt végnélküli küzdelmeiről és háborús mozgalmairól, amelyeknek történetéhez különösen Sadobrich levelei szolgálnak becses adalékokat.

Nyelvtörténeti szempontból sok régi magyar szót találunk különösen a gyulai számadásokban.

Hadtörténeti szempontból fontosak pl. a várostromok (pl. Esztergom, Gyula, Hunyad, Lippa, Solymos, Székesfehérvár, Visegrád) leírásai, a parancsnokok, várnagyok ilyen tartalmú igazoló jelentései. Becses adatokat találunk a levéltárban a tűzérség történetére is, így pl. nemcsak ebből, de jogtörténeti szempontból is érdekes Koppányi Mátyás magyar tűzérnek 1507. június 1-én kelt locatio-conductio-ja. Nem érdektelen az sem, hogy György örgróf egyik plébánosa éppen ellenfele, Czibak Imre tűzére lett. „Plebanus possessionis i. d. v. Pyrol,⁹⁹ qui est *magister bombardarum ipsius Chybak*“.¹⁰⁰

Helytörténeti szempontból a levéltár írásai Arad, Békés, Csanád, Hunyad, Zaránd vármegyék, azután Szlavónia területével, majd Buda, azután Szeged, Debrecen, Pécs városok multjával is foglalkoznak. Egy 1520-ból való feljegyzésből megtudjuk pl., hogy Varasdon „in der Stadt“ ekkor összesen 100 családfő lakott, a város részei pedig: Platea regalis, Platea sancti Viti, Milichki konetz, Platea Drawichky, Ctziglensky konetz és Platea Poklechan.¹⁰¹

Bár a középkori ember írásos nyilatkozataiban is igen óvatos, mégis az akkori idők embereiről akadunk néha őszinte, máskor meg udvarias ugyan, de az igazságnak nem teljesen megfelelő nyilatkozatokra is. Így pl. 1529. január 15-én Laski Jeromos levelet ír Gyula város közönségéhez, amelyet Sadobrich azután Györgynek továbbít. A levél hátára Laskiról ezeket írja: „Dixit iudicibus Gywlensibus, quod fuit servitor illustrissimi principis... Friderici marchionis... dixit etiam, quod est simul et semel cum illustrissima dominatione vestra enutritus. Idem Heronymus est modo in Turcia, quem si diabolus reducet, stantibus terminis multa damna facere potest etc.“¹⁰² Tehát, amint látjuk, Sadobrich a hencegő Laskiról nem a legjobb véleménnyel volt.

⁹⁹ Azaz Püly, ma Kispély békésvármegyei község.

¹⁰⁰ Brandenburg. Lit. 1242/2.

¹⁰¹ Brandenburg. Lit. 1119/3.

¹⁰² Brandenburg. Lit. 1242/1.

Vannak azután a levéltárban hízélgő levelek is, amelyekben pl. György őgrófról nyilatkoznak. Tamás egri püspök és királyi kancellár pl. Györgyöt úgy jellemzi, mint „qui Hungariam semper summo studio maximaque charitate prosequutus est”,¹⁰³ pedig tudjuk, hogy az a Hungaria György szemében csak jó fejőstehén volt, s ezt Tamás is nagyon jól tudhatta. Zsigmond lengyel király is nyilatkozik egy ízben a német császárnak Györgyről, aki II. Ulászló és II. Lajos királyoknál „potiorem etatis sue partem non sine impendiis multis *gloriose* tamen consumpsit et pro meritis ac fide sua ab ipsis serenissimis olim regibus in magna veneratione et gratia semper habitus est”.¹⁰⁴ A két hízélgően udvarias nyilatkozat közül az utóbbi áll közelebb az igazsághoz. György szolgálta ugyan rokonait, a magyar királyokat, de nem Magyarországot.

A régi *vadászatok* történetéhez is becses adalékokat találunk e levéltárban. Varasd körül ekkor még medvékre vadásznak és Szlavóniában is divatos a hálóval való vadfogás. Ez időből György egyik venator-át, Burckhardot, névszerint is ismerjük. 1522-ben II. Lajos király kéri Kázmér őgrófot, hogy küldje el „den *englischen* hwnđt”, amellyel a király azután, úgy látszik, Ráckeven vadászott. György Gyuláról kér „ad venandum” alkalmas gyors lovakat és innen küldenek neki farkasbőröket.¹⁰⁵

Említésre méltók a *pénztörténetre* vonatkozó feljegyzések is. 1525-ben pl. egy forint német pénzben = 95 krajcárral, viszont régi magyar pénzben 120 pfenniggel. Ugyanekkor Weinman doktor közlése szerint: „die margk silber gilt XIII gulden. Item der gulden in goldt II (=200) denar. Item das aldt geldt I den. (=100) vor ILXXX den. new geldt etc”. — 1528-ban „100 alt ungarische denaren gilten 85 creycer”.

1529-ben Györgynek Magyarországból II. Lajos és I. Ferdinánd képére hamisított János király-féle érméket küldenek mutatóba. A hamisítással Czibak Imrét, de János királyt is vádolják. Az érmék le is vannak írva.¹⁰⁶

¹⁰³ Brandenburg. Lit. 1123/5.

¹⁰⁴ Brandenburg. Lit. 1207/4—5.

¹⁰⁵ Brandenburg. Lit. 1076., 1076/7., 1193/8., 1065/15., 1044/2., 1226/4., 1223/10., 12., 15.

¹⁰⁶ Brandenburg. Lit. 1226/21., 1223/16., 1086/6., 1065/13., 1127/47. és 50., 1221/9

A brandenburgi levéltár tekintélyes része természetesen György örgróf ügyeivel foglalkozik, és pedig budai udvartartásával, személyzetével, budai házával, kancelláriájával, gazdasági ügyeivel, magyarországi javainak elvesztésével és ezen javak visszaszerzésére irányuló küzdelmekkel és erőfeszítésekkel, amelyek György életének utolsó évtizedét teljesen kitöltötték. E tárgyban György levelez a császárral, Ferdinánd és János királyokkal, Zsigmond lengyel királlyal és mindenkivel, akitől segítséget kapni remélt. Ezt a meddő és céltalan harcot folytatta fia, György-Frigyes örgróf is. 1594-ből maradt reánk az utolsó irat, amely Gyula és Hunyad várak és tartományaik visszaszerzésével foglalkozik, azután abbamarad a hiábavaló küzdelem, s a hajdani Hunyadi-javak a Hohenzollernekre nézve végleg elvesznek.

A levéltár 1595-ből fennmaradt három irata a bajor hercegek részéről az erdélyi fejedelem lakodalmára küldendő nászajándékról szól, végül az utolsó, 1606-ból való magyar vonatkozású darab, egy 24 oldalas quart füzet a korponai országgyűléssel foglalkozik.¹⁰⁷

Ezzel az ismertetéssel a brandenburgi levéltár magyar anyagát persze távolról sem merítettük ki. Célunk e szemelvények bemutatásával az volt, hogy erre a nagybecsű levéltárra ráirányítsuk a figyelmet addig is, míg — reméljük rövidesen — alkalom nyílik a levéltár összes darabjait regesztákban ismertetni.

A brandenburgi levéltáron kívül van még némi magyar vonatkozású anyag az ú. n. „*Fürstensachen*“ című gyűjteményben is. Így pl. 1470. február 17-én Landshutból Lajos bajor herceg levelet ír Mátyás királynak, s kéri, hogy Farkas bajor kardinálissá kreálása érdekében írjon a pápának ajánlólevelet, amit a király meg is tesz. Ugyanitt Mátyás királynak Albert, illetve Albrecht bajor herceghez írt levele van, s egyéb iratok. Így pl. 1527. július 7. Bécsből Kázmér örgróf, I. Ferdinánd fővezére, hadat ízen János szepesi grófnak és szövetségeseinek. Ugyanezen év augusztus 22-én Budáról I. Ferdinánd „an die Regenten“ többek közt megírja, hogy Buda várát elfoglalta, s oda „mit aufgereeckhtem Panier und gewartter hanndt“ bevonult. Ugyanezen év szeptember 29-én éjjel 11 órakor kelt levelében Vilmos és Lajos bajor hercegnek megírja a Tokaj melletti ütközetet és Tokaj bevételét.

¹⁰⁷ Brandenburg. Lit. 1201.

A müncheni Hauptstaatsarchivba került többek közt Regensburg város, továbbá az itteni püspöki és káptalani levéltár, azután az összes regensburgi templomok és kolostorok levéltárai. A regensburgi városi levéltárban itt-ott szintén akad néhány magyar vonatkozású darab. Így pl. 1355—56 körül Regensburg város közönsége Henrik polgár ügyében ír egy levelet „domino Ludowico Vngarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Kallicie (így!), Lodomerie, Romanie, Wlgarieque regi”.

1526 szeptemberéből van itt egy levél, melyben Vilmos és Lajos bajor hercegek V. Károly császárnak leírják a mohácsi ütközetet. „An dem 22ten tag des Monats Augusti negst verschinen zwischen 3 und 4 urn nach mit-tag ist der Tirk mit weilent koniglicher wurde zu Hungern zu einer veldslaicht komen, und alda aus verhenknus des almächtigen seinen graussamen Sig mit vergissung des cristulichn pluets bis in die 40 tausent, darunter bei VI pischofn, vil grafn, hern und vom Adl, auch trefflich geschikt haubtleut auß Vngern, Behamen und Teutschn gewest, merer tails durch sein gross feld und haubtgeschütz, so er in etlich hundert mit guetn puxnmaister und artalorei hat laider erlangt, und als sein prauch ist, nach erobertem Sig... hat er in wenig tagn den merern tail der Stet Slösser und Flegken des Konigreichs Vngern erobert.” Tudatják azután, hogy a török hogyan használta ki győzelmét.

II. Geheimes Staatsarchiv.

A bajor hercegek régi Landesfürstliches Archiv-ját a XV—XVI. században a Wittelsbachok müncheni ősi fészkeben, az Alten Hof-ban őrizték. Innen e levéltár azon része, amely a bajor udvarnak a német birodalom-mali és külföldi kapcsolataira vonatkozik, a XVIII. század végén elkerült a Wilhelminumba (az egykori jezsuita rendházba), ahol a fenti néven ma is őrzik. (Neuhauserstraße 51, bejárat a Maxburg és Kapellengasse sarkán.)

Ennek a levéltárnak reánk nézve fontos gyűjteményei a: Gesandtschaft Wien, a politische Depeschen, azután a Kasten-schwarz, -blau, -rot, és -grün. Bennünket azonban leginkább a Kasten-schwarz érdekel. A különböző színű Kasten-okban az iratok numerus-ok szerint vannak rendezve, s igen jó generálrepertóriummal vannak ellátva,

ahol a különbözö címszavak alatt a brandenburgi levéltár után Münchenben a legtöbb magyar anyagot találhatjuk.

E repertórium *Ungarn* címszava alatt a ránk vonatkozó iratok következő rövid német nyelvű kivonatait olvassuk:

Kasten schwarz (röviden: *K. sch.*) 2. N° 4. Correspondenz des Freiherrn von Königsegg mit Hg. Maximilian in Bayern über das Commissariats Amt bei dem Ungarischen Kriegswesen. 1598, 1602—1611.

K. sch. 30. N° 15. Aufruhr daselbst, Türkenkrieg etc. 1605—1615.

K. sch. 50. N° 20. Der Prior von Murbach das ung. Umwesen betreffend. 1616.

K. sch. 50. N° 32. Böhmisch. Landtagschluss etc. Conföderation mit Ungarn und Siebenbürgen. 1620.

K. sch. 50. N° 35. Notifikation und Gratulations Schreiben wegen vor sich gegangener königl. ungar. und böhm. Krönung. 1646—47.

K. sch. 52. N° 1. Beschreibung der Krönung des Erzherzog Rudolf zum König von Ungarn. 1572.

K. sch. 52. N° 4. Hermann Christian Russwurm, kaiserl. Oberst, Kriegsverrichtung in Ungarn, dessen Gefangenschaft und Streit mit Schwarzenberg. (Folio 1—203.) 1598—1605.

K. sch. 52. N° 5. Relation des von Bemelberg über das König Mathias in Ungarn Hochzeit. 1611.

K. sch. 52. N° 6. Gratulation an König Ferdinand wegen ausgefallener ungarischer Wahl, 1618.

K. sch. 52. N° 7. Traktaten seiner k. Maiestät Abgeordneten mit dem Fürsten Gabriel Bethlen, der Kron Ungarn Palatino-Einfälle in Ungarn, stb. 1620.

K. sch. 52. N° 8. Ungarische Königswahl auf den ältesten Erzherzog Ferdinand Ernst, 1625.

K. sch. 52. N° 10. Die dem Palatinus Graf von Pálfi nach Ungarn bewilligte Durchfahrt von Waffen. — Gratulation an ihn. 1642, 1649.

K. sch. 52. N° 11. Gabriel Bethlen Hungariae, Transilvaniae princeps et Rákóczi. 1587—1658.

K. sch. 52. N° 13. Abordnung des churbaierischen Generals Gr. von Sereni nach Pressburg, Erzherz. Joseph zur ungar. Königswahl zu gratuliren. 1687—1688.

K. sch. 52. N° 14. Maffei's Briefe von da. (Kriegsachen.) 1717—18.

K. sch. 52. N° 15. Über den zu Pressburg abgehaltenen Landtag und dabei vorgekommene Angelegenheiten. 1751.

K. sch. 58. N° 10. Das k. k. ungarische Marschwesen und Beschwerden hierüber. 1746.

K. sch. 62. N° 150. Die in Ungarn geschehene Arretirung des churpfälz. Rathes von Menshengen. 1745.

K. sch. 81. N° 12. Die daselbst ausgebrochen Seuche, württemberg. Correspondenz. 1738—1780.

K. sch. 107. N° 12. Salzburg verständigt Baiern, daß der Friede mit den Ungarn berichtigt. 1606.

K. sch. 159. N° 11. Bauwesen der Grenzen im Reich und Ungarn. 1553—1566.

K. sch. 218. N° 5. Türkenkrieg und die ungarische Rebellion. 1685—1687.

K. sch. 227. N° 58. Manifest des Fürsten Rákóczi. (Genuinum transsumptum ex authentico originali pacto inter augustissimum sultan Mahumed khan excelsi imperii Ottomanici et Josephum Rákóczi ducem Hungariae.) 1738.

K. sch. 301. N° 15. Correspondenz mit Churpfalz, der Krieg in Ungarn, Religionsverfolgung. 1601.

K. sch. 342. N° 1—4. Maximilian II., Feldzug in Ungarn. 1638, 1686—88.

K. sch. 346. N° 33. Handschreiben Maximilian I. an den König von Ungarn die zwischen den kaiserl. Truppen und der Bundes Armada entstandenen Irrungen. 1634.

K. sch. 346. N° 46. Schreiben des Persius an den Churfürsten, Kriegsvorfälle in Ungarn. 1672.

K. sch. 353. N° 1—4., 16. Feldzug in Ungarn. 1719—1740.

K. sch. 353. N° 19. Des Prinz De Charolais aus Frankreich Reise in die Campagne, nachher Ungarn. 1717.

K. sch. 355. N° 4. Albinagii jus, dessen Aufhebung zwischen Ungarn und Pfalz-Sulzbach. 1771.

K. sch. 358. N° 54. Kistlers Bericht aus Wien, politischen Inhalts, in specie die in Ungarn und den benachbarten Staaten entstandene Seuche. 1739.

K. sch. 358. N° 87. Bedenkhen über das Ungerisch Kriegswesen und Anstellung eines Ritterordens. Sine anno.

K. sch. 359. N° 76. Schreiben des Churfürsten Friedrich von der Pfalz an den König von Ungarn um Assistenz. 1623.

K. sch. 375. N° 21. Die mit dem kaiserl. Hof der Subsidien und ungarische Auslagen halber entstandene

Abrechnung-Schreiben von Churfürst Maximilian-Emanuel an churfürstl. Rath Neusönner. 1700.

K. sch. 378. *N*^o 68. Erklärung des Kaisers Mathias an die ungarische Stände, die Wahl des Königs Ferdinand von Böhmen zum König von Ungarn. 1618.

K. sch. 398. *N*^o 5. Pfalzneuburgische Beschwerden wegen Instradierung der ungarischen Truppen und derselben Excesse. 1745.

K. sch. 400. *N*^o 44. Correspondenz Maximilian-Emanuel's mit Kaiser Leopold und dem Residenten Mörmann in Wien, wegen Zurückziehung der Regimenter aus Ungarn. 1693.

K. sch. 400 *N*^o 91. Pro memoria der ungarischer seitz erzwungenen Durchzug durch die Salzburg. Lande und darauf erfolgte Übergabe der Stadt Reichenhall. 1742.

K. sch. 403. *N*^o 1—12. Correspondenz mit dem Königreich Ungarn, 1480—1578. Ennek a 403. számú ládának *I. tomusa* egy: „Relatio data oratoribus Austriae“ című datálatlan irattal kezdődik, míg a *második* irat címe kívül: „Prognosticon Antonii Torquati ab anno 1480“. Belső címe: „Hie facht sich an des Herrn Anthonii Torquati Ferrariensis, der freyen Künst unnd Erznney Doctor, auch fürtrefflichen Astrologi pronosticum oder weiszagung von der Zersterung Europae, welliche er dem König Mathias aus Vngern angezaigt nach Christi geburt im 1480 Jar“. Ez egy 11 lapos, a XVI. század közepéről származó kézírással készült quart füzet. A *harmadik* darab: „Discurs von Türggischen sachen“ feliratú, a XVI. század második feléből való feljegyzés sok magyar vonatkozással. A *negyedik* egy schärdingi polgár letartóztatása miatt folyt tárgyalások iratait tartalmazza. A tárgyalások 1512-ben a Münchenben járt Bazini és Szentgyörgyi Ferenc gróffal folytak. Ez a darab a colligatum 132. lapjáig tart. A 146. laptól a 158. lapig János királyunknak Weinmaisterrel iratott két chifferes levelét tartalmazza 1536-ból, azután az erdélyi radnai bányákra vonatkozó iratok következnek, a 166—169. lapokon Winczer Gáspár levelei a bajor hercegekhez, a 170. laptól kezdve pedig Mária magyar királyné végrendelete és kodicillusa mását találjuk.

A *K. sch.* 403. *II. tomusa* egy 396 lapos colligatum, melyben a bajor hercegeknek János királyhoz írt leveleit találjuk fogalmazványban vagy másolatban, azután külföldi hírekről szóló feljegyzések, Winczer Pécsről, Budáról kelt levelei, Articuli induciarum . . . inter Bohemie et

Hungarie reges, „Abschrift ettlich briew aus Hungern“ címen János király, Ferdinánd, Laski Jeromos levelei, chiffre kulcs, majd chifferes levelek, azután Weinmaister Budáról, Váradról, Lippáról írt érdekes levelei, János királynak a bajor hercegekhez írt levelei következnek. 1533—1534.

A *K. sch. 403. III. tomusa* 285 lapos colligátum Rodusnak a török általi megszállása leírásával kezdődik (1—51. lap), majd Laski Jeromos 1528—29. évi levelei, azután 1569-ig terjedőleg értékes magyar diplomáciai anyag és a török háborúkról szóló feljegyzések következnek.

K. sch. 403. tomus IV. 308 lapos kolligátum, mely követi jelentéseket, a törökök mozgolódásairól szóló híreket és a magyar országgyűlésekről szóló feljegyzéseket tartalmaz.

AK. sch. 403. V. és VI. tomusban magyar anyag alig van, a *VI. tomusban* találunk Győrre, Esztergomra és Köszegre vonatkozó anyagot.

A *K. sch. 403. tomus VII., VIII. és IX.* nem tartalmaz magyar anyagot, ellenben a *tomus XI.-ben* találjuk: 1618. Rationes, ob quas electio regis Ungariae in praesentibus comitiis, electioni palatini merito promitti debeat. 1620. Plünderung von Obermässing durch die Ungarn. Év nélkül: Inquisition gegen Lascano und Salamanca wegen Übergabe der Festung Gran an die Türken. Eredeti címek: „Martini Lazcani purgatio ad propositionem sibi Posonii factam“ és „Francisci Salomancae purgatio ad propositionem sibi Posonii factam“. Mindkettő vastag füzet, évszám nélkül.

K. sch. 409. N° 60. Beschreibung des ungarischen Krönung-Ceremoniels von Erzherzog Joseph. Sine anno.

K. sch. 410. N° 10. Tractament der churbayerischen Gesandten am königlich ungarischen und böhmischen Hofe. 1653.

K. sch. 413. N° 87. Bekanntmachung Kaiser Leopolds an die Ungarn die daselbst vorgefallenen Unruhen. 1671.

K. sch. 414. N° 23. Schreiben an Chursachsen wegen ungarischer Rebellion. 1606.

K. sch. 449. N° 17. Bayerischer Kreiscontingent in Ungarn. 1664.

K. sch. 453. N° 17. Des Grafen von Lamberg Negotiation wegen Überlassung des bayerischen Kreisregiment nach Ungarn. 1698.

K. sch. 464. N° 2. Schwäbische Kreis-Acta: den Krieg in Ungarn betreffend. 1685.

K. sch. 518. N° 63. Die demselben bewilligte Türkensteuer. 1598.

K. sch. 486. N° 12. Zeitungsnachrichten über die türkischen und ungarischen Kriegsunruhen. 1593—1613.

K. sch. 486. N° 13. Haberstock's Nachrichten aus Wien und Ungarn, größten Theils den ungarischen Krieg betreffend. 1594.

K. sch. 536. N° 19—58. Churbayerische Truppen in Ungarn. 1717—1720.

K. sch. 554. N° 2. Die Religionsbedrängten in Böhmen und Ungarn. 1733—1735.

K. sch. 554. N° 12. Hilfstruppen aus Ungarn, Durchmarsch. 1692—1697.

K. sch. 560. N° 58. Die in Ungarn bestehende Verordnung zur Confisierung der Collateralanfalle an auswärtige Seitensverwandten. 1804—1805.

K. sch. 567. N° 67. Den von k. k. Hofe nachgesuchten freien Durchzug von Colonisten-Familien durch die diesseitigen Lande nach Ungarn. 1801.

K. sch. 495. N° 1. Zeitungen aus Ungarn. 1586—1608.

K. sch. 485. N° 21/2. Obrist von Gaissberg von dort. 1604—1609.

Türkenkrieg címszó alatt a következő bennünket érdeklő iratokat találjuk:

K. sch. 11. N° 5., 8., 9., 14. és *K. sch.* 22. N° 5. Zurüstung zu demselben. 1682., 1684., 1685., 1687., 1737.

K. sch. 120. N° 7. Desfallsige Correspondenz zwischen dem Kaiser Rudolf und dem Erzherzog Mathias. 1601—1608.

K. sch. 120. N° 14. Türkenkrieg unter Kaiser Rudolf dem anderten. 1600—1604.

K. sch. 358. N° 55. Nachrichten über Charolais Reise. 1739.

K. sch. 348. N° 9., 10. Welsche Gratulation und Dankschreiben wegen Victori wieder die Türken. 1687—1688.

K. sch. 52. N° 12. Capitulatio Agriensis (a Doria-féle hét pontos). 1687.

K. sch. 426. N° 9. Türkengefahr betreffend. 1683.

K. sch. 518. N° 63. Die der Cron Ungarn bewilligte Türkensteuer. 1598.

K. sch. 542. N° 24. Türkische Kriegsneuigkeiten. 1686.

K. sch. 554. N° 9. Gratulationen und Dankschreiben wegen der Siege wider die Türken. 1684.

Siebenbürgen címszó alatt a következő iratokat találjuk:

K. sch. 52. N° 2. Hairath des Herzogs Sigismund Bathori mit der Erzherzogin Maria Christina zu Gráz. 1595—1627.

K. sch. 52. N° 3. An den Fürsten Sigismund Bathor um das Cosmus Boltegarí eine Zeitlang zu München am fürstlichen Hof bleiben könne.

K. sch. 346. N° 30. Rechnung über die Ausgaben des Grafen von Kurz bei seiner Mission zu Bethlen Gábors Hochzeit in Siebenbürgen. 1626.

A geheimer Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai közül csak egyet óhajtók, mint kuriózumot, kiemelni, t. i. az 1527. október 31-én kelt iratot, amely Ferdinánd király koronázásakor adott *bankett* ülésrendjét rajzban tünteti fel:

„Vermerckt das königlich *pancketh* wie das nach der Krenung König Ferdinandi auff den letzten October anno 1527. zu Stwlweisenburg gehalten, auch wie alle herrn und frawen an der königlich Tafel gesessen seind. Es ist auch der ko. Mt. zu Hungarn *Chron, Zepfer und Apfel auff der tafel gelegen*, und nach der mal Zeit ein Tantz gehalten.

Die Lingk seit
Land schreiber inn der
Schlesi
Schenal der Bisch eck.
N. Landrichter inn Behem
Dess gross graffen brueder
Primo Petri
N. grossgraf
Herr Alexius Thursci
N. fraw von Buechhaim
Marggraff Georg von Bran-
denburg
N. grossgreffin
Maria Ir Mt. schwester, ko-
nigin von Hungarn
Königlich Mt. gemahel Anna
konigin von Hungarn

Recht Seyten
König Ferdinandus zu Vngern
Kaiser Karols Botschafft
N. Bischoff von Weschtprey
N. Bischoff von Neutra
N. Bischoff von V Kierchen
N. Bischoff von Agram
N. Bischoff von Colsch
N. Probst von Breßburg
Carlawischka stathalter
inn Crohaten
Herteli Petteri
Turck Valand
Dispat

Graff Frantz von Pesing hat das schwert getragen, Moro Lasli hat der ko. Mt. trincken geben und fur geschnitten, der groß Crabat und dess gross graffen brueder seind

vor dem essen gängen, ainer von Rogendorff hat das erst essen getragen. Es seind allwegen zu viermalen 15 essen virgetragen und auffgesetzt worden, die andern graffen und herrn sampt dem hofgesind habend an eim andern orth gessen." (*K. sch. 403. tom. I. 142.*)

Egyébként ebben a levéltárban II. Lajos király, Mária királyné néhány levelét, azután János királynak a bajor hercegekhez intézett sok levelét találjuk, azután a János királyhoz intézett levelek fogalmazványait, Szolimán szultánnak latinra fordított levelét, Vilmos és Lajos bajor hercegeknek Jánoshoz és Ferdinándhoz írt leveleit, továbbá Laski Jeromos, Zsigmond, János király titkára („Abrughbanya“-ról), Weinmaister György, Winczer Gáspár, Egkh Márkus, Márton doctor szent zsigmondi prépost, De Zcgliacho Izidor, János király időnkénti követének leveleit találjuk. Azután vannak a levéltárban névtelen jelentések, instrukciók, újsághírek, stb.

Mindezek közt érdekes pl. az a levél, amelyet Weinmaister György 1539. február 15-én Budáról írt a bajor hercegeknek János király lakodalmi előkészületeiről, hogy gróf Ortenberg Mór (a bajor herceg követe) már febr. 10-én ideért, János király viszont aznap reggel ment Székesfejérvárra s csütörtökön lesz itt Izabella koronázása és a „peylign“, innen Budára mennek a „hochzeit“-re. Moltzan György, a brandenburgi követ is itt van már, s ott lesz a székesfejérvári koronázáson, de gróf Salm Miklós a római király követe 60 emberrel Esztergomban marad és megvárja, míg a felségek Budára érkeznek, s így a koronázáson nem, de a lakodalmon résztvesz. Okát ennek nem írja meg, majd szavahihető emberek megmondják. Izabella királyné 1200 lovassal jön Budára.

Ezenkívül sok hadtörténelmi érdekű adat van e levéltárban a török háborúkra és a magyar szabadságharcokra vonatkozólag.

III. Geheimes Hausarchiv.

A régi bajor landesfürstliches Archiv, amely — mint tudjuk — egykor teljes osztatlanságában a bajor hercegek régi müncheni kastélyában, az Alten Hof-ban őriztetett, a XVIII. században ketté vált, mert a bajor államot érdeklő iratok a geheimes Staatsarchiv-val a Wilhelminumba kerültek, míg a Wittelsbachok levéltárának családi és házi természetű része a hercegi kastélyban maradt, majd

az új hercegi, illetve később királyi palota felépítésével 1760-ban átvitték a Residenzbe, melynek a palota kertjére néző baloldali földszinti szárnyán van a levéltár ma is néhány szobában elhelyezve.

Ez a levéltár is Kasten-ekben őriztetett, s ehhez képest van ma is rendezve (Kasten, Lade és numerus), viszont van azután a levéltárnak akták szerint rendezett része is (Akt és numerus). A levéltár anyagához igen jó repertórium készült, amelyből látjuk, hogy a magyar vonatkozású iratok 1332-vel kezdődnek. 1339-ből van egy oklevél, amelyben Albrecht osztrák herceg és Róbert Károly király közti viszály elintézésére választott bírónak Bajor Lajost, a német császárt kéri fel. (*Kasten I. Lade 5. N° 237.*) Sok irat van itt, amelyek Ernő és Vilmos bajor hercegek nővérének, Zsófia bajor hercegnőnek, Vencel római és cseh király feleségének kancelláriájából kerültek ki. Zsófia pedig magyar területen, Pozsonyban, férjétől külön élt, ahol őt Zsigmond király is gyakran meglátogatta, sőt 1424-ben Vilmos bajor herceg nővére ügyében Zsigmond királynál Tatán és Budán is járt. Zsófia Zsigmondról egyébként azt írja egy ízben fivérének, hogy „nu wist ir wol, das er *in allen sachen lanksam und czugig ist*“. (*Akt N° 543. tom. I. fol. 75.*) Zsófia királyné 1428 őszén már nem élt, mert Ernő és Vilmos bajor hercegek ekkor János ilenmünsteri prépostot és társait Pozsonyba küldik, részint, hogy a hagyatékot leltározzák, részint „das sy unser lieben frawen und Swester leichnam . . . herauf in unser Stat München . . . firn“. (*Akt N° 543. tom. I. fol. 81.*) Ugyanitt megvan Zsófia pozsonyi hagyatékában talált javak leltára is. 1509-ből megtaláljuk Vilmos bajor herceg és II. Ulászló király nővére közt tervezett házasság iratait is, melynek közvetítésében tevékeny részt vett Péter bazini és szentgyörgyi gróf, erdélyi vajda, székely ispán („Span der Zackl“) és országbíró. (*Akt 584. fol. 1—28.*) Megvannak itt II. Lajos özvegyének, Máriának, Pfalzi Frigyessel tervezett házasságának iratai (*1530-ból, Akt 2381/b*), azután sok iratot találunk a török háborúkról, János és Ferdinánd királyok küzdelmeiről, Győr 1595. évi, Buda 1684. évi ostromáról, Bécs 1529. évi és 1683. évi ostromáról, az utóbbiról van itt egy diárium, végül 1717-ből ugyancsak egy „Diarium der Reise Ihrn durchlaucht. der Chur Prinzens und Herzog Ferdinands . . . zu Beywohnung der Kayserlichen Armée in Ungarn anno 1717“. (*Akt 721. és 721/2.*)

IV. Kreisarchív.

Az egykori bajor landesfürstliches Archiv-nak volt egy része, amely az „Archivconservatorium“ nevet viselte, s amely a bajor hercegség beligazgatási iratait tartalmazta. Ez a levéltár 1891-ig az Alten Hof-ban őriztetett, s ekkor vitték át a Himmelstraße 1/a. számú új épületbe, ahol ez a levéltár a Kreisarchiv nevet kapta.

A Kreisarchiv mai anyagának eredete visszanyúlik az 1550 körüli időkre, a régi bajor Hof Cammer Registratur keletkezésére, amely hivatal 1799-ig állott fenn. Ennek az egykori hivatalnak a régi iratai képezik a Kreisarchiv törzsanyagát, s itt őrzik az egykori bajor hercegség belügyi, pénzügyi, kereskedelemügyi, igazságügyi, vallásügyi, rendőri, igazgatásügyi, stb., stb. iratait.

A levéltár anyaga tárgyak szerint van rendezve, s kitűnő General-Repertorium áll a kutatók rendelkezésére. A repertóriumban minden tárgykörnél megtaláljuk, hogy milyen évekből mennyi csomó irat van, pl. a könyvcenzúrára vonatkozólag. A rendszer tehát a következő:

1. Adel (nemességi ügyek) 1—3. csomó, 1537—1826.
2. Advocaten und Notare 4—7. cs. 1615—1813.
3. Allodialwesen 8—13. cs. 1778—1804.
4. Amortisation 14—18. cs. 1655—1790.
5. Amtleute 19—18. cs. 1573—1808.
6. Amts und Grenzsteitigkeiten 29—36. cs. 1473—

1788. És így tovább, el egészen a Zoll und Mautwesen-ig 1622—1648. cs. 1378—1815., és az utolsó tárgy: Zuban Güter 1649—1656. csomó.

Némely tárgyra vonatkozó iratok elég korán kezdődnek, így pl. a bányauji iratok (Bergwerk) 1219-cel kezdődnek.

Criminalwesen (Arbeits- und Zuchthäuser, Gefängniswesen, Henkersmahl, Hexenprocesse, Galeerenssträflinge, opera publica, theatrum anatomicum) 318—326. cs. 1492—1808.

Illuminaten, Geheime Gesellschaften, 926—956. cs., 1602—1821.

Kalenderwesen, 972—976. cs., 1582—1820.

Schauspielwesen, 1285—1288. cs., 1740—1808.

Schulwesen, helységek szerint (abc.) rendezve, 1373—1431. cs., 1569—, stb., stb.

Említettem már, hogy a Rákóczi hadak alsóausztriai

portyázásaira vonatkozó anyagot, amely ezen levéltárban őriztetik, a Hadtörténelmi Közleményekben már közzétettem. Ezenkívül magyar anyagot találunk még az *Emigrationswesen* 405—441. csomóiban, ahol különösen a „Temeschwarer Banat” benépesítésére vonatkozó iratokat találunk, a *Fleischsachen* vezérszó alatt (448—453. csomó) pedig a magyar marhakivitelre vonatkozó adatok vannak.

V. München város levéltára.

Ez a levéltár a Winzerer Straße 68. szám alatt lévő úgynevezett Wehr-Amt II. és III. emeletén van elhelyezve és München város régi iratait tartalmazza. Az Archiv-Plan és a Standorts-Repertorium szerint a levéltár, a már ismertetett elvek szem előtt tartásával Abteilung-okra oszlik, és pedig:

I. Abteilung tartalmazza az *Urkunden*, oklevél anyagot, és pedig az *A.* csoport 1180-al kezdődőleg a város privilégiumait, a *B.* csoport a Justitz-Verfassung okleveles anyagát, a *C.* csoport a Polizeiverfassungra vonatkozó okleveleket, azután a *D.* Kulturwesen, *E.* Unterrichtswesen, *F.* Finanz-Verfassung, stb., stb. okleveleit tartalmazza.

II. Abteilung tartalmazza az *Akten*, tehát iratokat, amelyek szintén az előbbi rendszer szerint vannak tárgyanként csoportosítva, úgy, mint az *Urkunden*.

III. Abteilung tartalmazza a *Bände*, azaz a kéziratos kötetek és könyvek anyagát. Itt vannak tehát a kódexek, a protokollumok, statútumos, instrukciós, számadási, bíráskodási, copial-, telek-, stb. könyvek. A számadási könyvek 1318-cal, a Ratsprotocollum-ok 1459-cel kezdődnek.

IV. Abteilung, Pläne.

V. Abteilung. Kéziszkönyvtár, Hand-Bibliothek.

VI. Abteilung. Wappen und Siegel der Stadt München.

VII. Abteilung. Deposita.

VIII. Abteilung. Stadt-Chronik 1818-től kezdve.

A város levéltárában aránylag kevés a magyar vonatkozású anyag, s leginkább a magyar marhakereskedésre és kivitelre találunk a *Gewerbewesen*: Metzger címszó alatt adatokat és itt-ott a *Rathsgerichtsprotokollokban* akad némi magyar vonatkozású feljegyzés.

A XVI. századból már vannak folyamodványok, melyekben müncheni mészárosok írják, hogy a nagyvágók megbízták őket, „das wir nach Wienn umb *ungerische* Ochsen raysen sollen”. Van eset, hogy egyszerre 300 ma-

gyar marhát hoznak Münchenbe. Itt-ott akad feljegyzés rólunk a török háborúkkal kapcsolatban is.

VI. München egyéb levéltárai.

1. *A bajor hadi levéltár*, Kriegsarchiv, ma az újonnan épült Armée Múzeumban van elhelyezve. Ennek a levéltárnak anyaga a XVII. század közepével kezdődik, akkor, amidőn az önálló bajor ezredeket felállítják, s ezek persze résztvesznek a török elleni harcokban is. E levéltárban Buda ostromához és visszavételéhez, Magyarországnak a török uralom alóli felszabadítása hadi történetéhez találunk már eddig is felhasznált adatokat.

Azonban nemcsak a hadi levéltárban, hanem a hadi múzeumban is találunk magyar vonatkozású emlékeket, főleg azon csaták és várostromok egykorú képeit, amelyeknél bajor csapatok is közreműködtek. Így pl. az 1683., 1685. évi esztergomi csata és Esztergom képe, azután Buda 1686. évi ostromának igen érdekes képe, az 1687. augusztus 12-én lefolyt mohácsi, helyesebben Harsány hegyi csata, végül Belgrád 1688. évi ostromának képei érdekelnek bennünket.

2. *Ordinariatsarchiv*, azaz a müncheni érsekségnek a szekularizáció előtt megmentett levéltára, amely a Pfandhaus Straße 1. számú ház I. emeletén, egy nagy teremszerű helyiségben van elhelyezve. E levéltárban körülbelül 2000 kolligátum kötetnyi levéltári anyag van felhalmozva, itt azonban magyar anyagot nem találtam. Ugyancsak nincs magyar vonatkozású levéltári adat a

3. *Reichspostministerium* levéltárában, mely az Arnulfstraße 32. szám alatt van elhelyezve, ahol 1750-től kezdve a bajor posta történetére vonatkozó iratokat őriznek.

*

Ezzel ismertetésem végére értem, s ki kell emelnem, hogy Münchenben a mi szempontunkból a brandenburgi levéltár magyar anyaga a legfontosabb és legterjedelmesebb. Kívánatos lenne, hogy az illetékes körök megtalálják a módját annak, hogy ez a nagybecsű levéltár *is hazakerüljön*, hiszen annak nagy része Alföldünkre, tehát arra a területre vonatkozik, amelynek történelmi anyaga meg lehetőségen hiányos, fogyatékos és töredékes.

Dr. Iványi Béla.